VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

SÍK SÁNDOR
HOLENDA BARNABÁS
POSSONYI LÁSZLÓ
G. K. CHESTERTON
STETKA ÉVA
SINKÓ FERENC
FEKETE ISTVÁN
MIHELICS VID
írásai

1953 NOVEMBER

Ára: 5 forint

XVIII. ÉVF. VIGILIA 11. SZÁM

TARTALOM

Oldal

„Szenteknek egyességét" 561
Sík Sándor: Imádság jó halálért (Vers) 563
Holenda Barnabás: Kopernikusz 566
Possonyi László: A pesti rév és katedrálisa 573
G. K. Chesterton: A Jóisten hegedűse 580
Stetka Éva: Erősítsd meg..., Távlat, Lengjetek... (Versek) 584
Sinkó Ferenc: Beniczky, a szentelt vitéz 585
Fekete István: Bógáncs (Elbeszélés) 588
Mihelics Vid: Eszmék és tények 594
A kis út 601

NAPLÓ

Búcsúkkal ellátott ájtatosságok (603); Hilaire Belloc útja (604); Afrika egyházi térképe (606); Ithaka rombadőlt... (606); Mar Ivanios halála (609); A vizsolyi freskók (610); Hivatások kiállítása (612); Szent Lujza a Sorbonne-on (613); Az angol könyvpiac vallásos ujdonságai (615) 603

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-u. 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

3325 53 — Budai-nyomda I. sz. telepe — F. v.: F. v.: Várnagy József ig. 4800 pld.

„SZENTEKNEK EGYESSÉGÉT

November: a másvilág felé fordulás hava. Aki teheti, virágot visz a temetőben nyugvó kedves hamvaknak, és mécset gyujt a kedves lelkeknek, akik nincsenek ott a hant alatt, hanem a mott vannak, ahová ilyenkor jól esik föltelé nézni.

De hát hova is nézünk? Mit látunk, mit képzelünk el? Talán valamelyik klasszikus kép, Dürer vagy Fra Angelico remeke elevenedik meg képzeletünkben, vagy Dante plasztikus alakjaira gondolunk: mindenképpen emberi, a földihöz hasonló jelenségekre. Aztán hazamegyünk a temetőből, és — a virág még el sem hervadt, a gyertya még le sem égett — bennünk már kialudt a másvilág gondolata. Vajjon gondolunk-e rá a következő novemberig? Talán, ha közben meghal valaki szeretteink közül, — ha nagyon közel állt hozzánk, — akkor talán napokig, talán hetekig vissza-visszatérünk (egyre hosszabb feledési időközök után) arra, ami odaát van. „Ó már az Úristennél van, onnan vigyáz ránk!" vigasztalja magát — és még inkább másokat — az egyre könnyebben vigasztalódó bánat. És ha nincs az Úristennél? — ha még tisztulnia, szenvednie kell? Hol lehet, milyen körülmények közt él? — idáig már nem világít el képzeletünk. Milyen halványak, milyen bizonytalanok ezek a gondolatok! Azokhoz az árnyakhoz hasonlítanak, amilyeneknek a görögök képzelték el az alvilági lelkeket, vagy az ószövetségi zsidók a Sheol lakóit: emberi alakok valami csökkent élettel, ködszerű, örömtelen, bizonytalan elmosódottságban.

A legtöbb embernek, sajnos igen sok kereszténynek is, valami ilyenféle elmosódott, félig irreális, erőtlen és erőt adni képtelen gondolat él a lelkében a halál utáni életről és a halál után élőkről. Hisszük az örök életet, valljuk is szóval, gondolattal, de vajjon átéljük-e ezt a gondolatot? Úgy élünk-e, mint aki csakugyan hisz abban a másvilági életben? Pedig az emberi szivet nem lehet elhallgattatni, az örök élet vágyát nem lehet elfojtani: az érintkezni akar avval a világgal, amely odaát van, azokkal a testvérekkel, akik odaát vannak. Csoda-e, ha annyian, akik az odatúliakról való keresztény gondolatokat nem, vagy csak sekélyesen élték át, kapnak a kínzó kérdésekre innen is, onnan is feléjük hangzó olcsó válaszokon, a „szellemekkel való érintkezés" divatos formáin?

Pedig milyen szánalmas dolgok ezek a kereszténység másvilág-fogalmai mellett, a szentek közösségének felséges, megnyugtató és felemelő élménye mellett!

A mi számunkra az egész emberiség — hát még a Krisztus nyomán járó emberiség — szervesen felépülő, a szellem és élet természetfeletti kötelékeivel összekapcsolt eleven közösség.

Milyen nagyszerű tudat, ha csak a földön tárom is ki lelkemet. Nem vagyok egyedül! Akkor sem, ha magam maradtam családomból, ha idegenek közt élek, távol szülőföldemtől. Eleven tagja vagyok egy eleven családnak, polgára egy élő Országnak, testrésze egy lüktető, mozgó, életet alkotó és alakító Organizmusnak, a Krisztus ti-

tokzatos Testének. „Sokan vagyunk egy test Krisztusban, egyenkint azonban egymásnak tagjai" (Róm. 12, 4). Tagja vagyok az óriási Világegyháznak, és tagja egyházközségem kis testvéri közösségének. Szivem feldobog, ha arra gondolok, hány százmillió hasonló szívverésű testvér él a nagy világon ugyanabból a Krisztusból, ugyanolyan lelkiéletet, mint én, — és feldobog a szivem, mikor az őszi reggel ködében a csengetyű halk szavára az áldoztató rács elé térdelek testvéreimmel, akiket talán nem is ismerek, de akikből ugyanannak az érzésnek melege árad felém, amely énbennem lobog.

Ez azonban keresztény tudatomnak csak egyik dimenziója. Hitem fölfelé nézni késztet: a keresztény közösségbe nem hasít szakadást a halál. Akiket szerettem, akik engem szerettek, remélem ott vannak, ahol szeretnek most is, érzik szeretetemet most is, akár eljutottak már Oda, ahová minden teremtmény repes, akár a tisztulás titokzatos életét, boldog szenvedését élik még. Hiszen — az egyiknek így, a másiknak amúgy, — de értelmük, érzelmi világuk Isten felé lobog és Istenben látnak, ölelnek mindent, engem is: közösségben vagyunk. Hogy milyenek, és milyen az életük, — elképzelni nem tudom, de annyit tudok, hogy nem élettelenebb a földinél, hanem — üdvösség is, szenvedés is, — élőbb, reálisabb, tüzesebb, boldogítóbb a legnagyobb művészek elképzeléseinél is.

És ez a közösség nemcsak értelmemnek, hitbeli tudásomnak élménye, — sokkal elemibb erejű élmény: a szeretet szent közössége ez. A Túlvilág országait Istennek szeretete alkotta meg, a Benne élő és Feléje tartó lelkeket a szeretet vonja Isten felé és egymás felé. „Az Egyház a legszentebb szeretetszövetség, és akiket a szeretet köteléke egyesít, azok a javak közösségét is iparkodnak megteremteni, amennyiben külső akadály annak nem állja útját. Ám Isten országának csak Isten maga szab törvényt, és Ő, a szent, örök szeretet, nem korlátozza, hanem szítja azt a tiszta szeretetet, mely a lelkek tökéletesedését és végelemzésben az Ő teljes dicsőítését célozza. Ez a szeretet, mikép ősforrása a Szentlélek, nem ismer akadályt, kiterjed a Krisztus testének beteg és elhalt tagjaira is és törekszik azokba is új életet és egészséget lehetni: magához öleli az elhunytakat is: aki gyermekét szerette, gondját sír el nem temette". (Schütz: Dogmatika II. 235.)

Mert ez a szeretet élő szeretet, azaz cselekvő, munkálkodó, tettekben — a testvérekért felajánlott imában, szentmisében, jócselekedetekben, engesztelő szenvedésben — megnyilvánuló, megváltó szeretet, a Krisztus megváltó szeretetét folytató természetfeletti szeretet. Mi egymásért és a szenvedő elhunytakért, a megdicsőült lelkek miértünk: mindnyájan egymásért, Istenben. „Félelmetesen nagy misztérium, és soha eleget nem elmélkedhetünk róla — írja XII. Pius pápa a Krisztus misztikus testéről szóló körlevélben — hogy sok-sok ember üdvözülése a titokzatos Krisztus tagjainak imáitól és e célból önkéntesen vállalt vezekléseitől függ, és attól a közreműködéstől, mellyel a lelkipásztorok, valamint a hívek, főleg a családapák és családanyák, isteni Üdvözítőnknek tartoznak".

„A szeretet soha meg nem szűnik." (1 Kor. 13.) S.

Sík Sándor:

IMÁDSÁG JÓ HALÁLÉRT

Jóságos Úr, ki minket úgy szeretsz,
Hogy képünkben megélted a halált,
Ki testedben tudod az emberi
Végsőség minden szorongásait,
Ó Ember Fia, ember-idegekkel,
Hússal és vérrel lélegző Barát,
Te jól tudod, hogy ama legutolsó
Emberi percek a halálos ágyon
Neked is legutolsó lehetőség
Kiöntened még lüktető szivünkre
Szereteted megváltó tengerét
(Azután már a Kegyelem kerubja
Ellibben és kezünket az Igazság
Szeráfja ölti vaskesztyűs kezébe)
— Mit kérjek tőled, milyen jóhalált?

Kérjem-e amit legkülönbjeid
Kértek maguknak, a mártír-keresztet?
Felhőkben élő kisgyerek koromban
Álmodtam ilyet, oktalan fiú,
De most, hogy Arcod élő sugaránál
Látnom adatott Lázár magamat,
Most már tudom, milyen egetverő
Kevélység ül e kérés fenekén.
Sasmadarak közt, szabad égazurban,
Mit keresne a bűnei halott
Vázával kullogdáló tekenős!

Vagy kérjelek a másik legkülönbért,
A nagy halálért harcaid mezőjén,
Tollal a kézben, igével az ajkon,
Holtig hűséges szolgák, éber őrök
És állhatatos harcosok halálát?
Ó felséges halál, ó gyönyörű
Napáldozat, igaz nagyokhoz illő,
Azokhoz, kiket, bármikor jön értük
A hivó követ, őrhelyen talál!
De ilyen félig- vagy félig-se-szolga,
Ilyen maga kedvére dolgozó,
Műkedvelő apostol: hogy kívánjon
Kis élete végére nagy halált!

Hozzám való talán az lenne inkább,
Amit anyám esengett önmagának:
Sokáig tartó, súlyos szenvedést,
Levezekelni bűneit a földön.
De én, a gyenge, a tű-szurranásra
Felszisszenő kényes, hogy kérjem ezt?
Ó, csak szentek gondolnak ilyet is!

Anyám is, lám, mikor megérkezett
Az annyiszor esengett szenvedés,
Nem volt szive, hogy megtartsa magának
A kínok kincsét: másnak, gyermekének
Üdvösségére ajánlotta fel.
De én ha tenném, nem volna-e szó csak,
Szép szó az ajkon, és a meztelen szív,
A remegő szív nem vonná-e vissza!
Én egyszerű Uram, csak azt ne engedd,
Hogy a hazugság megszennyezze szívem.
Igen, igen, — nem és nem — így beszéljek,
Magamhoz is, Hozzád is, akkor is!

Végül is úgy lesz egyedül igaz,
Ha kicsiségem kíméletre kérne:
Ha reménykedve, szepegve, szorongva
Olyan halálért esdenék, minőre
A milliók azt mondják: szép halál:
Aki nem szenved, aki, mielőtt
A halálos gyötrelem rászakadna,
Szépen elalszik s öntudatlanul
Simul belé a néma ölelésbe.
Ez volna vajjon a boldog halál?
Valami bennem azt mormolja: nem!
Úgy érzem az embernek jussa van,
Hogy megélhesse a maga halálát,
Megélje a borzalmas-nagyszerű,
Pillanatot, mikor a Végtelenség
Szemébe villan. Nem, az emberélet
Csak a halállal teljesül egésszé.
Odaadjam-e a halálomat?
Jól tudom, Uram, gyenge vagyok én,
Gyermeknél gyengébb, — ó maradj velem,
Mikor az este végkép rámszakad,
Hogy amikor az Ajtó megcsikordul,
És nevemen szólítanak, feleljem
Legalább gondolatban: Én vagyok.

Igen, Uram, kérnem csak egy maradt:
Engedj jó halált, keresztény halált!
Hogy el ne menjek gyónatlan, kenetlen,
Útravalótlan, mint ki nem tiéd.
Lesz ami lesz és jőjjön ami jön,
Csak oldó szavad legyen az utolsó
Hang, amit elnyel záruló fülem.
Csak a te Arcod, Arcod a kereszten,
Legyen utolsó látása szememnek.
Csak annyit tudjon eldadogni még
Cserepes ajkam, pattanó agyam
Csak ezt formázza még: én Jézusom!

Ó boldog halál, keresztény halál!
Kérhet-e jobbat a fáradt zarándok,

Mikor az ösvény egyre-egyre szűkül,
Fogy a levegő s megsejlik előtte
Szorongó ködben a Szűk Kapu torka!
Ezért könyörgök, erre adj kegyelmet,
Verejtékező getszemáni Jézus,
Erre könyörögj Fiadnál kegyelmet
Jóhalál Anyja, kármelhegyi Szent Szűz,
Haldoklók csendes pártfogója József,
És minden szentek, minden angyalok!
Ezért hadd könyörögjek.
— Csak ezért? —
Hasít belém a lelkiismeret.
Csak arra kérsz-e oldozó kegyelmet,
Győzők olaját, Isten kenyerét,
Hogy az utolsó perced jó legyen?
Egy perc alatt akarnád eltiporni
Egy végig tán ki sem mondott igennel
Évtizedeid légió nemét?
Nincsen külön halál: a meghalás
Az élet fáján fakadó gyümölcs.
Amit ültettél, amit ojtogattál,
Amit öntöztél, amit metszegettél,
Ápoltál rajta: mind-mind visszaadja
A nagy gyümölcsben. Rosszabbat nem ád,
De jobbat sem tud adni, Ez a törvény:
Az örök Tervben nincsen műhiba.
Még élsz, erős vagy, tiszta a fejed,
Még tenyereden élet és halál:
Úgy imádkozzál mindennap és úgy élj,
Hogy el ne törd előre gyenge szárnyát
A végső órán felsíró imádnak.

Elhallgatok, Uram. Elég nekem
Amit te mondtál, mást nem kérek én:
„Aki bennem hisz, az nem lát halált"
Én hiszek benned, Jézusom, — hiszek,
Segíts, Uram, hitetlenségemen.
Jőjjön ami jön, élet vagy halál,
Ilyen vagy olyan élet vagy halál,
A tied vagyok, — a Tied legyek,
Tégy velem, amit akarsz. Úgy legyen.

Holenda Barnabás

KOPERNIKUSZ

„Ami mult, az csak az előszó". Egy külföldi tudományos intézetnek ez a merész jelmondata jól tükrözi a haladására büszke modern ember gondolkozásmódját. De nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a mult olyan előszó, amely nélkül a további tárgyalás lehetetlen volna. Hiszen a mult jelenti azt a fejlődést, amely a barlangban lakó, s pattintott, majd csiszolt kőszerszámokkal dolgozó ősöktől elvitt a ma repülőgépen száguldozó, rádión más világrészek hangját hallgató emberéhez, aki csodálatos elektron- és proton-mikroszkópjával az anyagi világ molekuláris építőköveit is meglátja s távcső-óriásaival oly messze néz bele a világürbe, ahonnan a fény is csak évmilliárd alatt ér el hozzánk. A mai csodálatos tudomány, fejlett ismeret, folyton tökéletesedő emberi élet azokra a biztos pillérekre épül, amelyet mult idők sokszor már el is felejtett gondolkodói, szűk előítéletekkel szakítani tudó szinte emberfeletti emberei alapoztak meg. Ilyen új meglátásokat nyitó óriások egyike volt Kopernikusz is, akit az idén születése 480 és halála 410 éves évfordulóján szerte a világon ünnepelnek.

Az emberi gondolkodás egyik gyengéje, hogy könnyen lesz sematikussá. Ptolemaios nevéhez hozzácédulázzuk a geocentrikus világnézetet, Kopernikuszéhoz a heliocentrikusat. Azt mondjuk: Ptolemaios tévesen azt gondolta, hogy a Föld a csillagvilág középpontja, s e hamis tanításával vagy másfél évezredre megakasztotta a fejlődést. Kopernikusz felismerte az igazságot, hogy a középpont a Nap és e körül kering a többi bolygóval együtt a Föld is. De kissé gondolkodóba kell ejtenie bennünket Newcombnak, az ismert nevű csillagásznak: „Bár Ptolemaios rendszere sok dologban téved, — írja ez — az égitestek látszólagos mozgásait mégis nagy pontossággal tünteti fel. A mai mértékkel mérve természetesen hiányos a rendszer, de bámulatos éleselméjűségnek és kutató tehetségnek a bizonyítéka, ha azon idők mértékével mérjük." Kopernikusz igazi jelentőségét is csak úgy tudjuk meglátni, ha beleállítva munkáját a tudomány fejlődésébe, kissé mélyebbre próbálunk tekinteni.

Kopernikusz Miklós 1473 febr. 19-én született Thorn városában. A krakkói egyetemen az orvostudományt tanulmányozta és egész fiatalon orvos-doktorrá avatták. Huszonhárom éves korában már Itáliába utazott. Bolognában csillagászati tanulmányokat folytatott, majd Rómába ment, ahol a matematika professzora lett. Résztvett csillagászati megfigyelésekben is. Anyjának testvére, Ermeland püspöke megszerezte számára a Visztula melletti Frauenburg egyik kanonoki stallumát. Nem szentelték pappá, hanem az akkori szokás szerint csak a stallum jövedelmét húzta, s a káptalan gazdasági ügyeinek lett az intézője. Emellett minden szabad idejét kedves tudományának, a csillagászatnak szentelte.

Abban az időben Ptolemaios (Kr. u. II. század) rendszere volt az általánosan elfogadott. Eszerint a középpontban nyugszik a

Föld, körülötte keringenek koncentrikus körökben sorban a Hold, Mercur, Venus, Nap, Mars, Jupiter és a Saturnus. A pontosabb megfigyelés azonban megmutatta, hogy ez az egyszerű elgondolás nem felel meg a tényeknek. Egyrészt a bolygók látszólagos körüljárásakor a sebesség nem marad mindig ugyanakkora, másrészt a bolygók a többi csillagok közt előbb keletről nyugat felé mozognak, majd egy időre megállapodnak s később ellenkező irányban, nyugatról kelet felé haladnak. Igy valóságos hurkot írnak le az égen. A bolygók sebességváltozásának magyarázatára Ptolemaios felvette, hogy a Föld nincs pontosan a körpálya középpontjában, hanem például a Nap-pálya estében a sugárnak közel kétszázad részével kifelé tolódott. A hurok-képződés magyarázatára pedig felhasználta a híres epiciklusokat: a Földkörüli körön nem a Nap kering, hanem csak egy újabb körnek, az epiciklusnak a középpontja, s ezen az újabb körön kering a Nap. Hasonlóképpen van a többi bolygónál is. Amikor a pontosabb megfigyelések még mindig eltérést mutattak, egyszerűen szaporították a körök számát. Az első epiciklus kerületén egy újabb kör középpontja kering, ennek kerületén egy harmadiké s így tovább, s csak az utolsó kör kerületén kering a Nap.

Ezzel a matematikai módszerrel tetszőleges pontossággal le lehetett írni a bolygók látszólagos mozgását, s pontosan meg lehetett határozni, hogy bizonyos idő múlva, hol lesz a bolygó. Csakhogy természetesen a rendszer lassankint nagyon komplikálttá, szinte áttekinthetetlenné vált a laikus szemlélő előtt, csak a matematikus tudott benne eligazodni. Ez különben a mai atomelmélet akárhány fejezeténél is így van, sőt amint látni fogjuk, a bolygók mozgásának modern elméletében is. Ez a komplikáltság az alapja annak az anekdotának, amelyik X. Alfonz kasztiliai királyhoz kapcsolódik. Amikor bemutatták neki Ptolemaios rendszerét, azt mondotta: „Ha a teremtéskor tanácsot adhatott volna Istennek, sok dologban jobb s egyszerűbb lenne a dolgok rendje." Felszínes gondolkozók sokszor hasonló gúnyos módon ítélik meg a rendszert, de ennek az ítélkezésnek végeredményben nagyon naív szemlélet az alapja.

Kopernikusz inkább dinamikus oldalról érezte hiányosnak a rendszert. Az még csak elképzelhető, hogy a bolygó a Föld körül kering körpályán, de annak már nincs magyarázata, hogy mikép tud az epicikluson keringő bolygó egy üres középpont körül keringeni. Kezdte a régebbi csillagászati műveket tanulmányozni. Megtalálta a Kr. e. III. században élt Apollonius rendszerét, akinek tanítása szerint a nyugvó Föld van a középpontban, e körül kering a Nap, s e körül a többi bolygó. (Ez volt később Ticho rendszere is Kopernikuszéval szemben.) Ez már jobban megfelelt Kopernikusznak, de valószínűtlennek találta, hogy a Nap a Föld körül keringene, amikor jóval nagyobb a Földnél. Arra gondolt, hogy a Nap lehet a középpontban és e körül kering a Föld. Híres Archimedesnek *A homokszámítás* című ránk maradt könyve, amelyben Gelon szirakuzai királyfinak azt magyarázza, hogy nemcsak az egész Földgolyót megtöltő homokszemek számát lehet megadni, hanem még ha az egész kozmoszt töltenénk is meg homokszemekkel, azok száma is kiszámítható. Ezzel kapcsolatban azt mondja, hogy a legtöbb csillagász azt a gömböt tekinti kozmosz-

nak, amelynek középpontja a Föld középpontja, sugara pedig egyenlő a Nap középpontja és a Föld középpontja közti távolsággal. „Samosi Aristarchos viszont közrebocsátotta — mondja — bizonyos hipotézisek leírását, amelyekben az előzményekből adódik, hogy a kozmosz a most említettnek sokszorosa. Feltételezi ugyanis, hogy az állócsillagok és a Nap mozdulatlanul maradnak, a Föld pedig kör kerülete mentén kering a Nap körül, amely a Föld-pálya közepén foglal helyet". Plutarchos elbeszélése szerint Philolaus is, akinek a fizikáról szóló nagyon értékes művét Plato 10.000 drachmáért vásárolta meg, azt tanította, hogy a föld évenként körüljár a Nap körül, s naponként a saját tengelye körül. Bouillaud, aki 1645-ben adott ki egy csillagászati munkát, ennek az *Astronomia Philolaica* címet adta, mert azt tartotta, hogy a Kopernikusz-féle rendszer igazi megállapítója Philolaus.

Görög előzőinek példáján felbuzdulva Kopernikusz hozzákezdett elgondolásának rendszeres kiépítéséhez. Nagy művének előszavában, munkáját III. Pál pápának ajánlva, így ír: „Azon a véleményen voltam, nekem is szabad megpróbálnom, hogy az eddiginél megbizhatóbb levezetést találjak az égitestek mozgására úgy, hogy a Föld mozgását veszem alapul. Így figyelembevéve azokat a mozgásokat, amelyeket a következőkben a Földnek tulajdonítok, sok és kitartó megfigyelés után végre arra jutottam, hogy ha a többi bolygó mozgását a körpályán mozgó Földre vonatkoztatom, nemcsak a bolygók mozgásai következnek ebből, hanem a csillagok nagysága és törvényei, valamennyi pályájuk és az ég függnek össze, hogy egyik részben sem lehet valamit változtatni anélkül, hogy a többiben is, sőt az egész világmindenségben zavar ne támadjon." Tehát az egész harmoniája volt elgondolásának fő támasza, amint Kepler is meg volt győződve, hogy mindenség harmoniáját kell keresnie, ha az igazságot meg akarja találni.

Kopernikusz nem elégedett meg azzal, hogy elgondolásait az eddigi megfigyelések eredményeivel ellenőrizte, hanem csillagászati műszereket szerzett be és szándéka volt, minden bolygó mozgását gondosan figyelemmel kísérni, hogy lássa, megfelel-e pontosan az ő elméletének. Így, bár műve lényegében 1507-ben készen állott, csak 1530-ban tekintette befejezettnek. De még további tizenhárom évig várt kiadásával, bár már kezdett híre menni nagy alkotásának. Schomberg páduai püspök 1536-ban kérte elméletének leírását, Rhaeticus wittenbergi professzor pedig 1539-ben Frauenburgba költözött Kopernikuszhoz, hogy művét minél jobban megismerhesse. 1540-ben *De libris revolutionum Copernici narratio prima* címmel könyvet is írt az új világrendszerről.

Kopernikusz eredeti munkája csak halála évében, 1543-ban jelent meg Nürnbergben *De orbium coelestium revolutionibus libri VI.* címmel. Ptolemaiosszal szemben a Föld helyett a Napot tette a rendszer középpontjává, de a köralakú pályákhoz ő is ragaszkodott. Szinte elképzelhetetlennek látszott a klasszikus kor hatása alatt álló gondolkozó számára az a feltevés, hogy a bolygók ne a legtökéletesebbnek tartott körvonal mentén mozogjanak.

Némi gúnnyal szoktak erről a naivnak tartott nézetről megemlékezni, pedig a mai tudományban is nem egy példát találunk hasonlóra. Schödinger

híres atomelméletében szerepel egy függvény, amely úgy adja meg a kvantum-fizika eredményeit, ha feltételezzük, hogy az atom sehol sem viselkedik rendetlenül; pontosabban, hogy az egész térben véges, folytonos és egyértelmű marad. Vagy ott van az általános számfogalom kialakulása. Az egész számokat és még talán a törteket is könnyen elfogadjuk, mint a reális világ adatait, de az irracionális számokkal még a zseniális görög szellem sem tudott megbírkózni, az imagionáris, komplex s hasonló számokat pedig sokan még nem is olyan régen csak mesterkélt kitalálásnak tekintették. Pedig — mondja Lichnerovicz, a Collège de France nagyhírű tanára — „most már tudjuk, hogy a reálisnak mondott számoknak nincs olyan nagy privilégiumuk a valóságos világ ábrázolásában: a modern algebra minden forrását mozgósítani kell erre a célra."

Kopernikusz ragaszkodott a körpályákhoz, ezért hamarosan kiderült, hogy az ő elméletében is használni kell az epiciklusokat, ha a pontosabb megfigyelésekkel összhangban akarunk maradni. Ezt a nehézséget csak Kepler szüntette meg, aki tovább fejlesztette Kopernikusz elméletét, felismerve, hogy a bolygók olyan ellipszis alakú pályákon keringenek, amelynek egyik gyujtópontjában van a Nap.

A mechanika fejletlensége is nehézséget okozott Kopernikusznak. Az évszakok változását csak úgy tudjuk megmagyarázni, ha feltesszük, hogy a Nap körül való keringés közben a Föld tengelye, amely körül naponként megfordul, nem áll merőlegesen a pálya síkjára. Mai mechanikai tudásunk azt kívánja, hogy ez a ferde tengely önmagával mindig párhuzamos maradjon, Kopernikusz azonban még azt hitte, hogy a Földnek saját tengelye körüli és a Nap körüli forgásán kívül tengelyével még egy harmadik kúpos mozgást is kell végeznie a szükséges tengelyhelyzet biztosítására. Az elméletnek ezt a hibáját később kijavították.

Kopernikusz rendszerének lelkes hívei és makacs ellenzői is akadtak. Az utóbbiak közül nevesebbek a jónevű jezsuita csillagász, Riccioli és a kor legnagyobb megfigyelő csillagásza, Ticho Brahe. Nehézségeik főleg az akkori mechanikai tudás fejletlenségéből adódtak; még hiányzott ezen a téren Galilei, Kepler és főleg Newton munkássága. Riccioli 1651-ben kiadott munkájában nem kevesebb mint 77 nehézséget sorol fel. Szerinte például ha a Föld elmozdulna helyéről, a madarak nem találnának vissza fészkükhöz, sőt még az erdőbe sem. Tichonak is volt hasonló nehézsége: a toronyból leejtett kő nem a torony lábához esnék, hanem, mivel a Föld közben már több száz métert elfordult, messze attól. Ma már ismerjük az úgynevezett Galilei-féle relativitás elvét, amely szerint a mozgó testeken úgy játszódnak le a mechanikai jelenségek, mintha a test nyugodnék: mozgó hajón épúgy lehet labdázni, mint a nyugvón. Túl nagynak gondolta Ticho a centrifugális erőt is, amely a Föld forgása miatt lép fel. Azt hitte, hogy ez mindent, ami nincs rögzítve, lesodorna a Földről. Ez a nehézsége Ptolemaiosnak is megvolt. Ma már tudjuk, hogy a forgásból származó centrifugális erő a Földön csak elenyésző kis része a súlyerőnek, s csak annyit eredményez, hogy a sarkon néhány ezrelékkel nagyobb a test súlya, mint az egyenlítőn.

Az is nehézsége volt Tichónak, hogy ha a Föld csakugyan keringene a Nap körül, akkor az év különböző szakában a tér

más és más helyéről néznénk a csillagok felé, azért azoknak az égboltozaton látszólag el kellene mozdulniok a helyükről. Ezzel szemben már Kopernikusz helyesen mutatott rá arra, hogy az állócsillagok oly szörnyű távolságra vannak tőlünk, hogy ahhoz képest a Föld évi elmozdulása elenyésző kicsiny. Ma tudjuk, hogy ez valóban így van, de Kopernikusznál ez csak megérzés volt, amelyet tudományosan nem tudott igazolni.

A csillagászok többsége mindinkább híve lett az új világrendszernek, különösen amikor Galilei távcső-megfigyelései és Kepler munkái ismeretesek lettek. Ekkor azonban más nehézség jelentkezett. Úgy látszott, hogy az új rendszer ellentétben áll a keresztény vallás tanításaival, s katolikus és protestáns részről egyaránt sokan határozottan szembehelyezkedtek vele.

Érdemes itt ezzel a kérdéssel egy kicsit részletesebben foglalkoznunk. Először is le kell szögeznünk, hogy a katolikus tudományos világban akkor nem volt új a kopernikusz-i gondolat. Oresmei Miklós püspök már 1377-ben határozottan tanította a föld mozgását és Nicolaus Cusanus bíboros (meghalt 1474-ben) is beszélt munkájában a Föld forgásáról. Kopernikusz maga Schönberg Miklós bíboros buzdítására adta ki művét. Még mielőtt a munka megjelent, VIII. Kelemen pápa nagyon érdeklődött az új elmélet iránt, és Pastor a *Pápák története*-ben elmondja, hogy Widmannstadt Jánossal elő is adatta magának. Giese Tiedemann kulmi püspök is azok között volt, akik szüntelenül ösztönözték Kopernikuszt munkája kiadására. A kész munkából ő küldött el egy példányt III. Pál pápának, akihez az ajánló sorok szóltak.

Amikor Kopernikusz halála után meg akarták örökíteni emlékét, Kromer Márton püspök volt az egyik mozgatója az elgondolásnak, amelynek eredményeképen a frauenburgi székesegyházban 1581-ben emléktáblát állítottak fel Kopernikusz, „a nagy csillagász és a csillagászati tudomány megújítója emlékének."

Később azonban az elmélet körüli vitába szerencsétlenül belekeverték a szentírás tekintélyét, s az elmélet ellenzői arra hivatkoztak, hogy Kopernikusz tanítása ellenkezik a szentírás szavaival. Protestáns részről különösen Luther és Melanchton támadták már kezdetben nagyon erős szavakkal az új tant, a Galilei körül kialakult vitában azután katolikus részről is megindult a támadás. A helyzet megítélésére jellemzők Bellarmin bíboros szavai, amelyek Foscarini-hez 1615. ápr. 12-ikán írt leveléből valók: „Ha tényleges bizonyíték volna arra, hogy a Nap a világ középpontja, akkor a látszólag ellentmondó szentírási szöveg magyarázatában fokozott óvatossággal kellene eljárnunk és inkább azt mondanunk, hogy ezt nem értjük, mintsem azt, hogy téves az, ami be van bizonyítva." Mivel azonban nem látszott a kongregáció előtt a dolog tudományosan igazoltnak, azért 1616-ban határozatában eltiltotta mindazokat a könyveket, amelyek a kopernikuszi tant nyiltan védelmezik. Az akkori tudományos felfogást tükrözik Kepler szavai: „Oktalan eljárásukkal némelyek annyira vitték a dolgot, hogy Kopernikusz fő munkájának olvasása, mely közel nyolcvan éven át teljesen meg volt engedve, most már legalább a következő javításig tilos lesz. Egyébiránt híres és megbízható egyházi és világi tekintélyek biztosítanak engem, hogy

ezzel a csillagászati kutatások elé semmiféle akadály sem gördült."

Ma már megállapíthatjuk, hogy a kongregáció nem járt el helyesen s végeredményképen az egyház tekintélyének ártott állásfoglalásával, de a katolikus hit ezzel nem szenvedett csorbát. Riccioli már említett munkájában 1651-ben világosan kifejti: „Mivel ez ügyben sem pápa, sem zsinat részéről, melyet pápa vezetett s elismert volna, nem történt tani határozat, azért a kongregációi határozat következtében még nem hittétel, hogy a Nap mozog, és a Föld áll." Az egyház tehát a tudomány haladása miatt nem került szembe egy régebbi hittétellel, hanem csak egy hibás kongregációi döntést kellett később visszavonni.

Ha a tudomány itélőszéke előtt akarunk Kopernikusz elméletéről itéletet mondani, a következőkre kell rámutatnunk. Kopernikusz idejében a Föld tengely-körüli mozgásának és Nap-körüli keringésének közvetlen bizonyítéka nem volt. Galilei távcső-megfigyelései nagyon valószínűsítették az elméletet, de döntő tudományos érvet nem adtak. Csak a XIX. században került sor Foucault inga-kísérletére, a csillagok látszólagos évi mozgásának megfigyelésére — amit még Ticho hiányolt, — amelyek a Bradley-től megállapított fény-aberrációval együtt a kopernikuszi rendszer fő támaszai lettek. Einstein relativitás-elmélete 1905-ben megint új helyzetet teremtett. Hiszen ennek kiépítésében az adta a legnagyobb lökést, hogy negatív eredménnyel végződtek azok a nagyon pontos fénytani kísérletek, amelyeket Michelson ép azért végzett, hogy közvetlen módon igazolja, hogy a Föld Nap-körüli keringése közben csakugyan tovahalad a térben. A relativitás elméletének következménye, illetőleg alapja, hogy nincs értelme arról beszélni, hogy valamely test önmagában nézve mozog, hanem csak egyik testnek egy másik testhez viszonyított mozgásáról lehet szó. Ilyenkor teljesen egyforma joggal állíthatjuk, hogy az első test mozog és a második nyugszik, vagy pedig megfordítva.

Ugy látszik ebből, hogy a kopernikuszi tannak nincs is különösebb jelentősége, s kár volt olyan elkeseredett harcokat vívni a geocentrikus vagy heliciocentrikus rendszer igazáról. Hozzájárul, hogy a rendszer kopernikuszi formájában nem is alkalmas a bolygók pontos mozgásának leírására és a jövendő bolygóállások pontos meghatározására. Szükséges volt, hogy Kepler a körpályákat elliptikus pályákkal cserélje fel. De Kepler törvényei pontosabban csak a Merkurra, Vénusra, és Marsra állanak, a Jupiterre, Saturnusra és a többi bolygóra már nem. Ennek oka, hogy például a Saturnusra a Napon kívül a Jupiter vonzóereje is észrevehetően kifejti hatását s ez megzavarja a Saturnus elliptikus pályáját. A perturbációt nem könnyű megállapítani, mert itt már három test kölcsönhatásáról van szó — Nap, Saturnus, Jupiter — már pedig ennek a híres három-test-problémának matematikailag még eddig nincs pontos megoldása; csak közelítő megoldásról lehet szó. Ez is annyira komplikált, hogy csak Newton után száz évvel sikerült az első komolyabb megoldás.

Az általános perturbáció képletet ad a bolygó mozgására, amely egy kiinduló időponttól (pl. 1900. jan. 1.) kezdve bármely időre megadja a bolygó helyét, csak az időpontot kell a képletbe helyettesíteni. Ez a kép-

let egy trigonometriai sor. Amikor Hill 1890 körül így számította a Saturnus jövendő pályáját, a szükséges képlet 7 lapot foglalt le apró szedéssel és a táblázat, amelyet a képlet könnyebb kiszámítására tervezett, 84 lapot töltött be. Hol volt ennek a számításnak komplikáltságától a ptolemaiosi epiciklusok rendszere, amely X. Alfonzot annyira megijesztette. Pedig ez a képlet csak néhány évszázadra használható. A hajózás szükségleteinek megfelelő bolygótáblázat kiszámítása annyi számolással jár, hogy egy magányos tudós csak 80 év alatt érne a végére, mert 14 számjegyig terjedő pontossággal kell számolni. Csak speciális modern számológépek felhasználásával tudja megoldani a feladatot több tudományos intézet összeműködése.

Mindez látszólag nagyon lecsökkenti Kopernikusz művének jelentőségét. A valóságban azonban mégis nagy dologról volt szó, az új tan szinte forradalmi változást jelentett. Egyrészről meggyőzte az embert, hogy bármennyire tanúskodik is mellette a közvetlen látszat, mégsem szabad azt hinnie, hogy ez a kis földgolyó, amelyen él és küszködik, a mindenség középpontja; hanem a Föld és rajta az ember bizony csak egy jelentéktelen pont az univerzumban. „Mily kicsinek látszik az ember — mondta XI. Pius a nemzetközi csillagászkongresszushoz tartott beszédében — a tér és idő csodálatosan megnőtt kereteiben! Kis porszemecske a mindenség mérhetetlenségeiben." Ez a felismerés sok tekintetben új állásfoglalásra késztette a gondolkozó embert.

Másrészről Kopernikusz műve megindítója volt egy csodálatos fejlődésnek, amely nélküle elképzelhetetlen. Belőle nőtt ki Kepler, Galilei, akiknek munkája betetőzést nyert Newton nagyszerű alkotásában. Ez folytatódott a matematikai fizika bámulatos fejlődésében, mely napjainkig tart és mindig meglepőbb eredményeket hoz. Megváltoztatta nemcsak az emberi tudást, hanem az emberi életet is.

Lichnerovicz a kutató matematikusról így ír: „A munkában levő matematikus nem inspirált virtuóz és nem tapasztalja meg a mindenség mesterszavának varázserejét. Ember ő, aki alázatosan dolgozik, még pedig sokat." Ilyen alázatos, de kitartó munkás volt Kopernikusz is a mindenség titkainak feltárásában.

Possonyi László

A PESTI RÉV ÉS KATEDRÁLISA

Ez a templom itt, a volt Erzsébet-híd pesti hídfőjének gödrébe nyomva, oldala fölött a híd vasszerkezetének sokszáz-mázsás íveivel: az alázat katedrálisa. Az alázaté, mert kifelé az első pillanatokban alig sejttet valamit abból a több mint hét évszázadból, amelyet nemcsak átélt, hanem amely él is falaiban. Egy ilyen sokszázéves templom tulajdonképpen egy kőtestet fölvett, ezt a testet ujra és ujra növesztő vagy átalakító misztikus élőlény. Mi élteti? Története nemcsak életrajz, hanem maga is élet. Hol kezdjük rajzát? Hol kezdődött ennek a szövevényes kőlénynek élete?

Létének kezdeteit abból a talajból szívta föl, amelynek rétegeibe alapfalait mélyeszti. Ezek a rétegek a pesti oldal római Elő-Aquincumának kultúrrétegei. Képzeljük csak: a római hódítás fölhatol az Adriától a dunántúli nagy Duna-szöglet jobboldaláig és megalapítja a nagy, büszke Aquincumot. Légiók állomáshelye ez, de a katonaváros köré hamarosan hatalmas polgárváros is létesül: valóságos itáliai város, amely fórumával, kolosszeumával, fürdőivel, viziorgonájával — s ez szól ma is — kiásva ott áll Óbudán túl. Csak házai központi-fűtésének cserépcsöveiből szállt el a fázékony itáliaiakat és kisázsiaikat az itteni zord télvizek idején melengető forró levegő.

De viszont itt, az alföldi oldalon kezdődtek a Duna-Tiszaközi Vad Mezők, még keletebbre pedig a Kárpátaljáig a felső-tiszai mocsarak. Félvad lovasnépei ellen meg kellett védelmezni a pompás Aquincumot, előbástyát építeni számára itt, az akkori Barbaricumban. Hol építsék ezt a bástyát? Ott, ahol legkönnyebb az átjárás: ott ahol a legcsekélyebb a hatalmas folyó sodra, ahol a természetes rév van, ahol a legkönnyebben kelhetnének át a nagy pusztaság lovasai és ahol kalmárai, árúi, só, rabszolga, észak reze, ólma, a keleti tenger borostyánköve eddig is átkeltek. Hol volt ez a rév, ahol már a kő- és bronzkor embere is átkelt a Dunán? Mi pestbudaiak mind emlékezhetünk, hogy vashídjaink pusztultával egyszerre őskori állapotba esvén vissza, hol sikerült legelőször hajóhídat verni a Duna homokos medrébe. A pesti Belvárosi Templomtól kissé északra! Igy volt ez 1800 évvel ezelőtt is. Itt volt a nagy átkelőhely, a rómaiaknak ezt kellett az alföldi oldalon is tartaniok, ezért alapították az óbudai Aquincummal szemközti oldalon, csak jóval délebbre a Nagy Rév elé hídfőül a maguk katonavárosát, Elő-Aquincumot. Állj meg, Barátságos Látogató, a Belvárosi Főplébániatemplom oldalánál. Ott vagy, ahol annak az erődvárosnak déli bástyája húzódott. Nincs benne semmi lehetetlen, hogy a templom alapfalaiba a középkorban ennek az elő-aquincumi déli bástyafalnak megmaradt köveit rakták bele. Hiszen a templom környéke ma is egészen római. A nemrég felszínre került s ott kiállított síremlékekről leolvashatjuk a légiók és a katonák nevét, ha pedig nyolc-tíz lépcsőfoknyit lefelé haladunk a templom mai szintje alá, a római Castrum falait, felíratos köveit és egyéb maradványait is megszemlélhetjük.

A réven aztán, hogy elhagyták a légiók, a nagy népvándorlás

viharai szálltak át. A hely, ahol ma a Belvárosi Főtemplom áll, volt a gepidáké, gótoké, hunoké, avaroké. Az az érdekes, hogy míg Aquincum egészen kihalt és nem maradt belőle más, csak kőcsontváza, addig itt ez a kisebb, jelentéktelenebb hely egy pillanatra sem maradt néptelen. Valamiféle lakosság mindig tanyázott a római romok között és fölött; lakókat a magyarok is találtak itt, kalmárokat és révészeket, valamiféle gyarló földvár sáncaitól védve, avarral kevert keresztény szlávokat, akiknek templomuk is volt. Majdnem bizonyos, hogy ugyanott, ahol a mai Belvárosi templom. Barátságos Látogató: ha nem is veted le saruidat, ez a hely szent; a magyarországi kereszténységnek sokkal több, mint ezer éves pontján állasz, amikor ebbe a templomba lépsz! Tudjuk, hogy Szent István hol és mely templomokat épített. A pesti rév temploma nincs köztük, tehát nem ő, hanem maga a Rév Népe építette ezt a pesti templomot, amely olyan régi, hogy egyszerűen hiába kutatjuk kezdeteit és előzőit. Az alapjaiba és oldalaiba bevakolt kövek közt nem egy lehet, amely látta megjelenni itt Árpád lovasait, majd látta, hogy a nagy átkelőhely az Árpád-nem őrizete alá kerül. Szent István történetében nincs feljegyezve ugyan Pest neve, de erdélyi hadjáratára menve nyilván a Pesti Réven kelt át a sereggel együtt ő is és látta a városka révészeinek-kalmárainak római kövekből épített szűk kis templomát, melyben utóbb Szent Gellért teteme nyugodott, míg Csanádra nem vitték.

Meglepő, majdnemhogy megdöbbentő azonban: a pesti révpart városának már kezdeti életereje! Nincs rá dátum, hogy ősi szentegyháza mikor épült át románstílű nagytemplommá, bizonyos azonban, hogy a XII. században már majdnem akkora templom áll itt, mint a mai. Ez pedig a középkorban igen nagy épület.

Pest kerítetlen, nyilt, önálló város ekkoriban, földesurat nem ismert, földjei sem voltak. Az előtte hömpölygő folyamból élt. Lakósai halászok, révészek, kalmárok, iparosok, és hajósok voltak. A legrégibb oklevelek mint ilyen várost emlegetik. A hely a nyugati és keleti kereskedelmet egyaránt vonzotta: Szent István utódai még bolgár izmaelitákat, azaz mohamedánokat is telepítettek ide a dunai kereskedelem középpontjába, de a második-harmadik nemzedékben már ők is keresztényekké és magyarokká olvadtak. A városnak zömök két tornyával a Duna hömpölygésére tekintő hatalmas templomát nem királyi kegy, vagy püspöki akarat építette. Ez a város a maga erejéből nőtt és hatalmasodott annyira, hogy ezt a XII. századi kéttornyú nagytemplomot fölépíthette akkorának, hogy megmaradt falmaradványa előtt ma is ámulattal állunk. Eredeti román falrészlete ma is megvan a déli torony belső oldalán.

Ott megyünk el a templom mellett és nem sejtjük... A mult század egyik tudós papja, Rómer Flóris is évtizedeken át haladt el mellette, amíg egyszer kutatóútja a torony belsejébe nem vezette. És akkor, hogy az ő szavaival éljünk, megtalálta a *„legszebb románkorú, körívű párkányzatot, s felette a ritkán hiányzó román fogazatot — ez a négyszögű köveknek kiálló élei által képeztetik...“* A régi Pest emez első feltárója mindenütt kutatott, s hol nem is gyanítá, volt egy fal, *„mely Pest városa Ár-*

pádkori templomának díszéről, talán — ha alapjai felmérhetők lennének — nagyszerűségéről is fog tanúskodni!" Hány nemzedék magyarja ment el és megy el azóta is a mélyresűllyedt torony mellett, anélkül, hogy ezt tudná. A vedlett torony nemcsak megóvta, hanem továbbra is féltékenyen rejtegeti közel nyolcszázéves magvát. Nem maradtak meg azoknak nevei, akik építőmesterét fizették, követi bányásztatták, faragtatták és fölrakták, munkásai bérét kiadták, s akik bűneiket súgták meg benne ezekben a korai magyar évszázadokban. Csak annyit tudunk róluk, hogy Pest népe voltak. S hogy templomuk becsült volt és híres, arra méretén és a fönnmaradt pompás falrészleten kívül bizonyság az is, hogy 1211-ben királyi eljegyzés szinhelye volt. A Szentföldet is megjáró András király és Gertrudis királyné négy éves lánykáját, Erzsébetet itt jegyezték el a thüringiai őrgróffal, Lajossal, hogy hosszú jegyesség és rövid házasélet után ez a férfi is a Szentföldön lelje halálát és özvegye a mártírglória mellé a szentség glóriáját is megszerezze. Erzsébet, a későbbi Magyarországi Szent Erzsébetnek egész világot besugárzó alakja is előbb fényt és királyi pompát, azután pedig az alázat és az önmegsemmisítés útját járta. A templom, ahol erre a sorsra oly zsenge korában eljegyezték, hamarosan követte a megaláztatásban és megsemmisülésben a szegénység úrnőjének sorsát.

Ez a román nagytemplom 1241-ben leégett és elpusztult. A keleti országrészek népe a tatárok elől menekülve oly töméntelen sokasággal sereglett össze a pesti révhez, hogy mindenkit átmenteni éjt-napot eggyétévő munkával sem sikerült; nagyrészük még az átszállításra várakozott, amikor beszorultak a templomba s az rájuk gyulladt. De néhány évre rá ismét csak maga a város — mostmár a divatos gót stílusban — még szebbé építette, gót falazás és díszek alá került a régi román falrészlet.

Más helyeken uradalmakat, falvakat, jogosítványokat adományoztak egy-egy egyházi építmény megalkotására és fönntartására. Pest városának nemhogy adtak volna, hanem mindig elvenni igyekeztek tőle, gondolván, hogy telik a pesti rév jövedelméből. Előbb Óbuda káptalanja próbált hatalmaskodni rajta, a tatárjárás után pedig az újonnan épült Buda, a Várhegyen alapított királyi Buda szeretné vazallusává tenni. IV. Béla király kezdte az eddig csupasz és lakatlan, fordított teknő alaku hegység beépítését, mert a tatárjárás tanulságai a hegyreépült kerített városok védhetőségét igazolták be. Buda lett tehát a királyi kedvenc. Béla a gótika világhírű nagymesterét, Villard de Honnecourt francia építészt hívta meg Budára, aki Marburgban már megépítette akkor Magyarországi Szent Erzsébet gótikus templomcsodáját. Ennek a magyarvonatkozású templomnak a mintájára épült aztán a budai Nagyboldogasszony templom. Pest városa nem kapott ilyen királyi építészt, habár Honnecourt mester valószínűleg megtekintette hosszas budai tartózkodása alatt az egykorú pesti építkezéseket s lehet, hogy tanácsokkal is szolgált. Méreteiben cseppet sem volt mindennapi templom a Rév temploma. Építésénél a pestiek demokratikus ízű városbüszkeségét a szembenlévő királyi Buda példája is feszítette az alkotásban. A pesti polgárok, hátukban az ország kétharmadával, a XIII. század végétől kezdve a maguk egyre szépülő szentegyházát állí-

tották szembe Buda királyvárával és tornyaival. Oltára körül a hosszúranyúlt szentély mentében, sőt a mellékhajók felé is kikanyarogva csúcsíves ülőfülkéket építettek a papság és a céhek vezetői számára. A fülkék hátfalába a passió jeleneteit festették, ezekből a freskókból 1939-ben találtak meg néhányat a kutatók, de a XVI. századi szentségtartók mögött még több ülőfülke lappang. A királyi Budával szemben itt Pesten ezek az ülőfülkék jelentették a polgári siker csúcspontját. A rideg kőfalak közt, a kemény kőfülkékben telente, miközben a Duna felől északi szél söpört végig a pesti réven, párnázott üléseken ültek a templomot építő és fenntartó városnép vezetői. Egyre szaporodtak a rákosi országgyűlések és húsz-harmincezres tömegeik s Pest politikai fontossága is egyre nőtt. De Pest városában inkább csak szállást adtak az országgyűlés tagjainak, kereskedtek velük, űzérkedtek az akkor európai hírű pesti lóvásárok alkalmával, de maga a város döntő többségében a dolgozók közösségi alkotása volt a feudalizmus fénykorában is.

XV. századbeli följegyzések szerint a főtemplom hét oltárát mind a céhek alapították és tartották fenn. Szűz Mária oltára például, amely Szent Erzsébet, Szent Borbála és Szent Ilona képével is ékeskedett, a varga céh alapítása volt. A Mindenszentek oltárát a paizs és nyíl, valamint a sisakgyártók céhe és a nyergesek emelték. A szemközti hegyen vértanúhalált halt Gellért püspöknek is oltárt szenteltek a pestiek s ezt az oltárt egyszerű szabók és borbélyok emelték, szóval meggazdagodásra sohasem jutó kisemberek. De az ő oltáruk sem volt azért alábbvaló, mint a hivatásukra sokkal rátartibb kovácsoké és kardmíveseké, akik a harcos magyar királyoknak szentelt oltárt, Istvánét és Lászlóét építették. Imre herceg oltárát az ősi magyar mesterséget folytató tímárok emelték. A kerékgyártókat, kőfejtőket, bognárokat és asztalosokat viszont az Apostolok oltára képviselte, hisz Krisztus is gyakorolta tanítóévei megkezdése előtt az asztalosságot s tanítványai is mesteremberek voltak. Végezetül pedig Mária látogatásának oltárát a szűcsök alapították. Volt persze ezen a hét ismert középkori pesti oltáron kívül egy Boldogasszonynak szentelt főoltár is. De ez nem lehetett ezé vagy azé a céhé, mert egész Pest városának közönségéé volt.

A templomot ezidőben fallal kerített temetőkert övezte. A középkor embere bent a templomban nyerte el a kereszténységet, ott ülte meg egész élete során a maga kijelölt helyét, ha már eljutott az ülőhely tisztségéig, s oda kívánkozott temetkezni temploma mellé, hogy ott várja be a boldog feltámadás idejét. De ezek az ide temetkezők nem a konzervativizmus bástyái voltak a maguk korában, hanem a haladást képviselték, rendszerint mindenben. Az általában Budán gyűlésező főnemességgel szemben Pest közvetlen határában, Rákoson a nem egyszer a néppel tartó köznemesek gyűléseztek, és ilyenkor az egész ország magyarságának forrongó ereje Pesten összpontosult, s az itteni Nagyboldogasszony templom szószékéről is sokszor hangzottak el tettet jelentő beszédek. Már Róbert Károly fölemeltetése és Te Deuma is Pesten játszódott le a Budán székelő főúri német párttal szemben, és akkor Róbert Károly képviselte az országban a haladást. Hunyadi János kormányzata alatt aztán nagyon megerősödött

ez a pesti polgárság és az V. Lászlót körülvevő főúri klikkel szemben a demokratikusabb származású és ténykedésű Hunyadiak oldalán állott. 1457 március 16-án a jelentős részében német budai tanács hozzájárult Hunyadi László kivégzéséhez és a kivégzést sietett is végrehajtani. V. László parancsára az áldozatnak még a nevét is tilos volt bárkinek kiejtenie. Pest Nagyboldogasszony templomának plébánosa mégis a szájára vette az áldozat nevét és a gyilkosokét is. A történelem föl is jegyezte a kivégzést követő vasárnapon mondott beszédét, amely után erősen hozzájárult az áldozat öccsének, Mátyásnak megválasztásához.

Budán akkor is a német párt székelt, mikor 1458 újévekor a Szilágyi-Hunyadi-párt a pesti Rákosmezőre sereglett. Pest, mint nyilt színmagyar város befogadta Szilágyi húszezernyi magyar fegyveresét és Pest polgári népe elébe ment a döntésnek. A Budáról átszállingózó németpártiakkal még folytak az egyezkedések, amikor a pesti főtemplomban már megszólalt a harang és fölhangzott a Te Deum Mátyás megválasztatásán. A hagyomány úgy tudja, hogy akkor énekelték a pesti gyermekek a főtemplom körül az ismeretes versikét: *„Mátyást mostan választotta mind az ország királyságra...“* A hagyomány joggal rögzíti ide a ma is fennálló gótikus szentély magasztos környezetébe ezt az ujjongást, mert Pest és főtemploma az ezután következő fél évszázadban érte meg fénykorát.

Az addig kerítetlen, falak nélkül szűkölködő mezővárosszerű Pest a XV. század második felében válik szabad királyi várossá — Mátyás hálája ez a megválasztását elősegítő város iránt — és ő alatta építi föl a város polgársága renaissance-ízű várfalait, amelynek egy részlete az 1944-es ostromból bukkant elő a hajdani Kecskeméti kapu táján s ma már a Kálvin-tér legnemesebb látnivalóihoz tartozik. Milyenek lehettek 1470 körül ezek a több öl magasságú várfalak frissen faragott fehér kőbástyáikkal és lőréseikkel? Sarakbástyái, rondellái hét bástya-osztatban vették körül az egész várost, annak dunai oldalát sem kivéve. De a bástyák és a templom egyet jelentettek, mert ugyanazok a céhek őrizték és tartották fenn hetes osztatban ezeket a bástyákat, — de valószínűleg ők is építették — amelyek a főtemplom hét oltárát birtokolták. Régi pesti utazók leírása szerint egy óra járásba került mindeme bástyák, azaz a város megkerülése.

Pest a Hunyadiak alatt az ország második városa lett — így szerepel Mátyás okirataiban is — a várost pedig a főtemplom szimbolizálta. Ma is fönnálló csúcsíves szentélyének nagyrésze is ennek a kornak az alkotása s jóformán csak napjainkban kerültek napfényre a régebbi gót ülőfülkék diszes freskómaradványai. Milyen lehetett ez a templom eredeti díszeivel, külső és belső faragványaival, azt a fennmaradt töredékekből csak sejteni lehet. A történelem duló századai jóformán mindent letéptek róla, ami dísze és pompája volt egykor.

Pedig még Mátyás halála után is építettek rajta. A pesti polgárok megírígyelhették a szemközti budai renaissance építményeket s a maguk templomát is ebben a stílusban kezdték továbbfejleszteni. A gótikus ülőfülkék egyrésze elé két vörösmárvány pasztofóriumot — szentségháztartót — emeltek. Az egyiket Nagy-

révy Endre thermopilei címzetes püspök, a templom plébánosa készíttette — a neve ennek is a Pesti Révet idézi — a másikat pedig Pest városának polgárai. Pest városa 1507-ben még derűsen nézett jövője elé, habár a Jagellók alatt fejlődése megállott. Az egyik csodával határos módon épségben maradt szentségtartón Pest városának bőségszaruk közé fogott címere látható, a címerben a mostanában előbukkant bástyák szimbolikus részletével. A felirat pedig így szól: *„Arma inclitae civitatis regalis Pestiensis MDVII.“* A két II. Ulászló korabeli pasztofórium némi konzervativizmussal Benedetto da Majano nyomdokait és motívumait követő magyar mester műve. Ma is ott állnak, ahová 1500 és 1507 között befalazták őket. A mögöttük lévő gótikus ülőfülkékben freskókat sejtenek, amelyek felszínrehozatalára még nem került sor.

Renaissance főoltár is épült akkoriban, de ennek csak töredékei vészelték át a törökkort. Dózsa leveretése Pest polgárainak is a húsába vágott, sok volt közöttük is az áldozat. Mohács évében aztán Pestig nyargalt a török és Báthory István, a nádor már 1526 őszén kénytelen az ország rendeit Buda és Rákos helyett Komáromba híni tanácskozásra: *„Hiszen jól tudjátok, hogy Buda és Pest városai elégtek és az élelmektől is egészen megfosztvák...“*

Pest nem épült már ezután, hanem romlott. Százötven évi török hódoltság után a város az 1686-iki ostromban ötször cserélt gazdát. Füstölgő romhalmaz, büzhödt szemétdomb, nem pedig város szélén maradt ott a hajdani főtemplom, díszeitől fosztottan, kidőlt-bedőlt állapotban.

Pest városában nem maradt akkor se török, se magyar lakosság, úgy kellett ujra betelepíteni. Az osztrák, bajor, frank és sváb telepeseket katonai kormányzat verbuválta és telepítette be a romhalmaz közepébe és a régi Pestről még a szóhagyomány fonala is megszakadt. Főurak-nemesek nem vágyódtak vissza ebbe a romfészekbe. A jobbágy ha jött is volna, ekkor mégcsak nem is költözhetett!

A jobbára németajkú telepesekre várt, hogy a város helyén tátongó romhalmazt kitisztítsák. Annyi volt a rom, hogy az árukat behozó kocsik után egy garasra szállították le a kövezetvámot, de visszamenve a városból egy *fuvar murvát* kellett a kocsisoknak magukkal vinniök. A középkor Pestjének kő és márvány monumentumai darabokra zúzva murvaként hagyták el a várost; ha még előbb meszet nem égettek márványfaragványaikból. Boldogasszony temploma azonban — egyetlen a fallal kerített Pest hat temploma közül — félig-meddig még állott a Duna mentében. Hol lett volna akkor érzék a gótika maradványai iránt! A renaissance oltárok szépségét még inkább meg tudta érteni a barokk idők egyszerű embere is, de a gótika nagyon túlhaladott volt akkor. Így aztán Pest városának új polgárai, akik azzal a feltétellel kapták ingyen vagy potom áron telkeiket, hogy azokon megszabott időn belül építkezzenek — falusiasan egyszerű házakat emeltek maguknak és a főtemplomot is, megszabadítva roncsolt gótikus ékítmény-maradványaitól, köznapi, síma osztrák pallérizlés szerint állították helyre. Senki sem tehet nekik szemrehányást, hogy a meglévőnél nagyobb műértelemmel nem birtak és a hagyomány sem sietett a segítségükre. Nem maradt itt szemtanú egy sem,

írott emlékek is szanaszét szórva a háborúdúlta országban aligalig őrizték a templom hajdani pompájának émlékét. Az a csodálatos inkább, hogy annyi más romépülettel, gótikus és renaissance törmelékkel együtt — ahová a város más hat templomának romjai vándoroltak — a Boldogasszony-templom félévezredes maradványait is el nem hordták. De az ősi templom még romjaiban is valami megfoghatatlan tiszteletet gerjesztett bennük és ők a maguk falusias izlése szerint építették újjá a megszentelt helyen a megszentelt romokat.

Toldott-foldott bárkaszerű alkotmány lett Boldogasszony pesti egyháza s történelmi századok és stílusok Noé-bárkája egyben. A későbbi toldások-foldások és renoválások egészen addik, amíg gótikus díszeit ki nem bányászták, inkább ártottak, mint használtak neki. De a kezdet romhalmazából mégis fölépítették ezek a hívő szivek, tornyokat is emeltek neki és ismét monumentummá tették a Duna mentében. Nem csekélyebb buzgóság égett az ő szivükben, mint azon céhmesterekében, akik oltárukat és városuk rájuk osztott bástyáját egyforma buzgalommal építették. 1726-ban már annyira megvagyonosodtak a város nemrég beköltözött polgárai, hogy Rómer Flóris szerint a templom *„nagyobb újitásokat szenvedett, melyek régi jellegéből majdnem teljesen kifosztották."* A XVIII. század közepén azután bontogatni kezdték a város régi, középkori eredetű kapuit, sőt a várfalakon át utcakijáratokat is vágtak és az ország ismét nyilt fővárosába az eddigi szórványos magyarsághoz egyre többen és többen költöztek be. A mi templomunk akkor látja kibontakozni a névleg ugyan nem, de valójában mégis az ország fővárosává kifejlő Pestet, az empire és klaszszicista stílű utcaképek Pestjét, a Dunapart, a Lánchíd, a Nemzeti Múzeum városképét, a reformnemzedékek, az ideköltözködő magyar irodalom székhelyét, Petőfit és Március Idusa városát. A nemzet és haladó forradalom elbukásával ennek a városnak a jövője is gazdátlanná lett, száguldó fejlődése mindenképpen szabályozatlan és szemponttalan: a templom körül most már nemcsak a középkor még meglévő maradványait tüntették el, hanem vitáztak a Főtemplom áthelyezéséről, kövenként való szétszedése utáni újbóli fölépítéséről is; de mégis visszarettentek a Budánál régibb Pest legrégibb épületének eredeti talajából való kitépésétől. Így aztán megelégedtek azzal, hogy legalább egy hídat vezessenek el mellette, amely híd, bár Európa egyik legartisztikusabb ilynemű építménye volt, feltöltött feljárójával mégis gödörbe süllyesztette az alázat nyolcadfélszázados katedrálisát.

Aztán ez a híd is a levegőbe repült mellőle. A főtemplom sokmindent átvészelő falai megremegtek, de biztos alapokon állván, ezt a világvégét is átélték.

Az ostromot megelőző évtizedben a templom hatalmas művészi kutatómunka szinhelyévé vált. Dr Lux Kálmán és később dr Lux Géza vezetésével elbontották a kalmárkodó korokban melléje épített silány üzleti fülkéket és a bolthelyiségek mögül az északi és a déli falakon pompás gótikus kapuzatok tüntek elő. Bent a szentélyben is ekkoriban kerültek felszinre a gótikus ülőfülkék s egyikben-másikban a XIV. századbeli freskók nagybecsű maradványai kápráztatták el szemünket. A templom testét borító barna vakolat leverése után mérműves faragott kövek ke-

rültek elő az ablakközökben, és föltárta a templom fala azokat a sebeket is, amelyeket a könnyebben bevakolhatóság miatt ejtettek rajta: a templom hajójának hatalmas kőmezőibe ugyanis állványkapocsal és nehéz kalapácsütésekkel téglahézagokhoz hasonló vízszintes horonyokat vésték, s így ilyen durva módon sebezték meg ezt a nemes építményt.

A pesti Nagyboldogasszony-templom viharvert öreg falai álva maradtak a Dunába zuhanó híd mellett. Nem jelképszerű esemény volt-e ez? A hídból úgyis csak az egyik hídfő maradt meg s így a híd aránylag csekély költségkülönbséggel, persze alsó-hídszerkezettel, a nyugat felé meghosszabbítandó Sztálin-út és Molotov-tér tengelyében, a kiégett Vigadó helyén is fölépíthető lenne, a régi hajóhíd természetes átkelőhelyén. Így Budán sem szaladna neki a Gellérthegy meredek falának, hanem a két hegy közötti völgynek vehetné irányát, Pest legrégibb épülete pedig kiszabadulhatna a hídfeljáró odaerőltetett gödréből és megmenekülne a hídpillérek nyomasztó közelségéből.

Az öreg templom, alázatot lehelő tornyainak malterköntösében, türelmesen várja, hogy az ő külsejében és környezetében is hasonlóan művészi esemény történjék, mint a szembenlévő várépülettel történik, amelynek középkori szépségeiből felszínrehozzák most azt, ami belőle felszínre hozható: a lepergett századok építő és romboló kedvének minden kibányászható emlékjelét.

A JÓISTEN HEGEDŰSE

Irta G. K. Chesterton

Amikor Ferenc és világias társai költői menetükben végigvonultak a városon, trubadúroknak nevezték magukat. Amikor viszont Ferenc és lelki társai nekivágtak a világnak, hogy véghezvigyék benne a maguk lelki művét, vezetőjük ezt a nevet adta nekik: a Jóisten zsonglőrjei.

Mindenki tudja, kik voltak a trubadúrok; mindenki tudja, hogy a középkorban, a tizenkettedik században és a tizenharmadik elején Franciaország déli részén új művelődés született s úgy látszott, fölülmúlja vagy elhomályosítja Páris fiatal tekintélyét. Fő teljesítménye egy új költői iskola létrehozása volt. Elvben szerelmi költők voltak ezek, de a valóságban szatirikusok és kritikusok is akadtak köztük. Festői helyüket a történelemben nem kis részben annak köszönhetik, hogy maguk énekelték a költeményeiket s éneküket többnyire maguk kísérték is az akkori idők könnyed zeneszerszámain; egyszerre voltak lantosok és írók.

Szép érzelmességükben nyilvánvaló erkölcsi veszedelmek lappangtak; de tévedés volna azt képzelnünk, hogy az egyetlen veszedelem az érzékiség csábítása volt. Ellenkezőleg: ez a délies romantika voltaképpen a szellemiség túlzása felé hajlott, éppen úgy, mint ahogy a belőle sarjadt eretnekség is elsősorban a spi-

ritualitás túlhajtásában vétkezett. Ez a szerelem korántsem volt állandóan testies; olykor annyira anyagtalan volt, hogy már-már allegórikussá enyészett. Az olvasó csöppet sem kételkedett benne, hogy a versek hölgye a világon létezhető hölgyek legszebbike; az iránt viszont, hogy ez a hölgy egyáltalán létezhetett-e valaha, már gyakran kételyei támadtak. Dante is tartozott eggyel és mással a trubadúroknak, s az eszményi hölgye körül folyt kritikai csatározások kitűnő példát szolgáltatnak az imént említett kételyekről. Tudjuk ugyanis, hogy Beatrice nem volt a felesége Danteuak, de ugyanilyen biztosan tudjuk, hogy nem volt a kedvese sem; egyes kutatók azt is megkockáztatták, hogy semmi egyéb nem volt, mint a múzsája. Én a magam részéről úgy vélem, hogy a Beatricéra, mint allegórikus alakra vonatkozó elképzelés hamis, és velem együtt hamisnak fogja találni mindenki, aki olvasta és szerette a „Vita nuová"-t; de maga a tény, hogy ilyen fölfogást egyáltalán megfogalmazhattak, jól rávilágít a középkori szenvedélyek bizonyos elvont és skolasztikus jellegére.

Ám ha e szenvedélyek elvontak voltak is, azért még igen szenvedélyes szenvedélyek voltak. Ezek az emberek allegóriáik és elvontságaik iránt majdnem ugyanolyan érzelmeket tápláltak, mint az igazi szerelmesek igazi hölgyük iránt. Jó ezt figyelembe vennünk, hogy megértsük: Szent Ferenc valódi trubadúr-nyelven beszélt, amikor azt mondta, neki is megvan a maga dicsőséges és szépséges úrnője, akit Szegénységnek hívnak.

Hanem az a sajátos mozzanat, amelyre rá akarok mutatni, nem annyira a trubadúr, mint inkább a zsonglőr szóhoz kapcsolódik, illetve pontosan az egyikből a másikba való átmenetre; ezért meg kell ismerkednünk az Eszményi Szerelem költészetének egy másik érdekességével. A zsonglőr korántsem volt ugyanaz, mint a trubadúr, noha lehetett valaki egyszerre zsonglőr is, trubadúr is. De a legtöbb esetben, úgy hiszem, épp úgy különböző személyek voltak, mint ahogy különbözött a mesterségük is. Sokszor, mint aféle fegyver-, vagy inkább művésztársak, két ember járta együtt a világot. A zsonglőr lényegében holmi tréfamester lehetett; majdnem bohóc, és olykor pontosan az, amit ma kóklernek nevezünk. Sőt olykor egyenesen akrobata; mint a „Miasszonyunk bohóca" szép legendájában, amelyben bukfenceket vetett s a feje tetején állt a Boldogságos Szűz szobra előtt, amiért aztán nagyszerű köszönetet és bőséges vigasztalást kapott a Szűzanyától és a mennyei karoktól. A szokás, úgy vélem, az volt, hogy a trubadúr ünnepélyes, izzó szerelmi énekekkel lelkesítette föl hallgatóit, s utána következett a zsonglőr a komikum feszültséget föloldó vidámságával. Ki fogja megírni egyszer két ilyen világjáró énekestárs kalandjainak hősköltemény ét? Mindenesetre, ha a franciskánusok történetén kívül valahol megtalálható a valódi ferences szellem, hát ebben a Miasszonyunk bohócáról szóló legendában megtaláljuk. S amikor Szent Ferenc „a Jóisten zsong-

lőrjeinek" nevezte tanítványait, körülbelül azt gondolta: a Jóisten akrobatái.

Mint egy parabolában, itt rejlik valahol Szent Ferenc igazsága: ebben a lemondásban a trubadúri becsvágyról, a zsonglőr fintorai javára. Kettejük, az énekes és a mulattató közül az utóbbi nyilván aféle szolga volt, s föltétlenül a másodrendű személy. Szent Ferenc valóban komolyan gondolta, amit mond, amikor azt mondta: megtalálta az élet titkát abban, hogy szolga legyen és másodrendű személy. Végtére is ebben a szolgálatban nagy, szinte már a frivolitásig menő szabadságot talált. S mert majdnem a frivolitásig ment, ez a szolgálat nagyon is hasonlított a zsonglőréhez. A bohóc bízvást szabad lehetett, míg a lovag pórázon nyögött; s olyan szolgálatban, amely maga a tökéletes szabadság, bízvást bohóckodhatik a szolga.

És tovább is alkalmazhatjuk a Miasszonyunk bohócának paraboláját Szent Ferenc esetére; sok mindent megvilágít. Tény, hogy bármiféle látvány, egy táj például, tisztábbá és élénkebbé válik olykor, ha az ember fordítva, fejjel lefelé nézi. Voltak tájfestők, akik a legelképesztőbb tornamutatványokat végezték, hogy ha csak egy percig is, de ilyen helyzetből szemlélhessék a vidéküket. Nos, ez a megszokottnál sokkal csillogóbb, furcsább, megragadóbb fordított látomás erősen emlékeztet arra a világra, amelyet egy Szent Ferenc-féle misztikus napról napra lát. S most következik a parabola lényege. Miasszonyunk bohóca nem azért állt a feje tetejére, hogy világosabb és különösebb látomást nyerjen a virágokról és a fákról; nem ezért tette, amit tett, és soha eszébe nem jutott volna, hogy ezért tegye. A bohóc azért állt a fejére, hogy tessék a Boldogságos Szűznek. S ha Ferenc ugyanígy járt volna el — és kétségtelen, hogy képes lett volna rá — lényegében ugyanazért tette volna: tisztán természetfölötti indokokból. És csak ez *után* támadt volna föl a lelkesedése és vonta volna körül valaminő holdudvaros dicsfénnyel a földi dolgok körvonalait. Ezért nem helyes, ha úgy képzeljük el Szent Ferencet, mint a reneszánsz valamiféle költői előfutárát, mint valakit, aki visszatér a természet örömeihez, pusztán csak a természet örömei iránt való szeretetből.

Az ő esetében a dolog magyarázata nem más, mint az, hogy fölfedezte: annak, hogy a természet örömeit újra megtaláljuk, egyetlen titka van. A természetfölötti öröm világánál kell szemlélnünk őket.

• • •

Ha valaha végleg kimenne a divatból az a finom lényegű romantikus szerelem, amely a trubadúrok ihlető valósága volt, s mindenestül a fikciók lomtárába kerülne: a világ épp oly értetlenül állna a szerelem, mint a modern kor az aszkézis előtt. S hallhatnók ugyanazokat az ostoba gúnyolódásokat és képtelen kérdéseket. Az emberek azt firtatnák, miféle önző nőszemély lehetett, aki vi-

rágok köntösében szedte be adóját, vagy milyen kapzsi hölgy követelte meg gyűrű formájában a színaranyat; pontosan úgy, ahogyan ma azon rágódnak, milyen kegyetlen Isten lehet az, aki áldozatot és lemondást kíván. Véglegesen elvesztették volna mindannak a kulcsát, amit a szerelmesek a „szerelem" szóval mondani akartak; egyáltalán nem fognák föl ésszel, hogy amit a szerelmesek adtak és tettek, éppen azért adták és tették, mert nem követelték tőlük. Vetnek némi megvilágító fényt ezek az apróságok a nagy dolgokra? — annyi kétségtelen, hogy soha nem fogja megérteni a ferences lelkületet, aki makacsul belerögződik a „komor aszkézis" elleni modern rosszindulatba.

Szent Ferenc egész „magyarázata" ebben áll: hogy aszkéta volt, de egyáltalán nem volt komor. Annak a megrendülésnek a pillanatában, amelyben mint egy dicsőséges megaláztatásban, ráeszmélt az isteni szeretettől való függésére, belevetette magát a virrasztásba és a böjtölésbe, épp olyan szenvedélyesen, mintha csatába rohant volna. Teljes fordulatot tett a paripájával, de nem állt meg és nem is lassított villámlóan szenvedélyes iramán. S ebben nem volt semmi negatívum, semmiféle sztoikus leegyszerűsítése az életnek, semmi önmegtagadás a hathatósabb önfegyelem érdekében. Pozítív volt, mint egy szenvedély; épp oly pozitívnak látszott, mint valami gyönyörűség. Habzsolta a böjtöt, mint más az ételt. Utánavetette magát a szegénységnek, mint ahogyan mások a földnek vetik neki magukat, hogy aranyat kaparjanak ki belőle. És személyiségének éppen ez a pozitív és szenvedélyes vonása jelent valóságos botrányt a modern gondolkodás számára.

Tagadhatatlanul itt rejlik a döntő történeti tény, s ez elválaszthatatlan egy nem kevésbbé tagadhatatlan erkölcsi ténytől. Tudjuk, hogy ilyen hősiesen — vagy természetellenesen — élt, kitartóan, attól fogva, hogy ciliciumával fölövezve kivonult a téli erdőbe, mindaddig, míg agóniájában azt nem kívánta, fektessék a puszta földre, annak bizonyságául, hogy semmije nincs s ő maga is semmi. És majdnem ilyen biztos tudással kijelenthetjük, hogy a csillagok, melyek a rideg földön heverő, elégett, csont és bőr test fölött ragyogtak, végtelen vándorlásuk során e szenvedő emberi világ egében, legalább egyszer egy teljesen boldog embert láttak.

ERŐSITSD MEG . . .

Fölmászom a templomtoronyba onnan hallgatom a harangokat
S nézem hogy zuhannak fejjel lefelé az öngyilkos fecskék
Valami nagy Páva tolla a világ színes foltok gyűlnek köröskörül
De az égen keresztalakban folyatja szét magát a hold
Ó Krisztus te Magadban mindeneket föloldasz
A sárga kétely elborította a földet mint ez a sárga alkony
S a csillagok vércseppjei még nem hullták el utat mutatni
Elhagytam már értelmem homályát hogy értelmesebb
[homályba burkolózzam
Zöld fák feszengenek a dagály lassan lecsillapul
Félek a nyugalomtól akkor is ha azt nekem Te adod
De szívesen belenézek lényem iszapjának alján egy napba
Amelynek sugarát nem lehet számba írni
Erősítsd meg bennem csodáidat.

Stetka Éva

TÁVLAT

Fütyül a gyorsvonat
Megáll
Századok szikrái lobognak át a füstön

Hunyorgó szemed kék csillaga fölött
Átsuhan a Halál
Ne hunyd le pillád mozdul a kerék jön a következő állomás

Angyalok szállnak a füstben előredülve mint a versenyfutók
De nagyon is könnyű a suhanásuk
Tudod-e hát hogy fölébredni hol fogsz?

Ha vonatod megáll sas szárnyára is ülhetsz
Ha lebukik a sas egy felhőre repülhetsz
Ha szétszakad a felhő marad az üres ég
Barátod nem barátod sorsod nem a tiéd

Barátod nem barátod szerelmed nem szerelmed
Holnap csak az marad aki ma tőled elmegy
S ha lelked faggatod: még hű vagy? hű leszel? —
siralmaidra csak a szél felel.

Stetka Éva

LENGJETEK . . .

Lengjetek ágak ciprusok tölgyek búsan
Megáradt a folyó
Ilyenkor mindenki az utcára szalad virágot árulnak a körúton
Nedves jégdarabok fázós nagy ibolyák
Fiatal napfény aszfaltra dobott legyezője
Tócsákon gördülő sötétkék autókerék
Mind akik jöttök mind akik elhaladtok
Nevessetek a hit nélkül halókon . . .

Stetka Éva

Sinkó Ferenc

BENICZKY, A SZENTELT VITÉZ

Háromszázötven éve született Beniczky Péter, és százötven esztendeje, hogy utoljára kiadták egyetlen verseskötetét, a *Magyar Rithmusok*at. Nevét az irodalomtörténet Balassa követői között tartja nyilván, az úgynevezett főrangú költők társaságában, és az epigonoknak járó hűvös bírálattal tér napirendre felette. Pedig verseskötete — attól kezdve, hogy a költő halála esztendejében, 1664-ben Bertók István esztergomi kanonok Nagyszombatban kiadta —, nem egészen másfél század alatt, 1806-ig, tizenhét kiadást ért meg. Azt bizonyítja e szám, hogy a XVII. század második felének és a XVIII.-nak kellett Beniczky mondanivalója, hogy a kor embere szerette, nagyrabecsülte, szívesen fordult hozzá pihenésért és vigasztalásért.

Beniczky nemcsak költészetében volt Balassa követője, élete is hasonlított Balassáéhoz. A felvidéki végek sajátos társadalmából való, mely testével odadobta magát a török elé, lélekben pedig a szellem ételei és élete után áhítozott, megkísérelve, hogy harc közben is szolgálja a nemzet kulturáját. Vácon született. Apja, Beniczky Ferenc szentelt vitéz, Vác város kapitánya volt. Ott nevelkedett Péter a végvárosban, gyakran harci zaj közepett; ami kulturát kapott, szelíd lelkű anyjától, Dacsó Annától kapta. Apja házánál tanult meg latinul is. Ifjúkorában ott forgott a végvári vitézek között és a harcokban olyannyira kitüntette magát; hogy jutalmul négy falura terjedő birtokot nyert.

Élete második felét Nyitra megyében töltötte, Pacolajon. Szelleme előtt, úgy látszik, meghódolt a környék társadalma; tanácsadója és barátja lett a gazdag Thurzó Annának, ő fogalmazta meg az asszony végrendeletét és ő lett annak végrehajtója. Ilyen minőségében került szembe éppen azzal a főúri társadalommal, amelynek költőjeként könyveli el az irodalomtörténet. A keserű küzdelem, amelyet a feudális kapzsisággal kellett vívnia, kimerítette erejét. Verseit még maga rendezte sajtó alá, de könyve sikerét már nem érhette meg.

„Magyar Rithmusok, amelyeket írt nemzetes Beniczky Péter szentelt vitéz, első része, szép isteni dicséreteket és penitentziatartásra indító énekeket foglal magában, a második közönséges magyar példabeszédeket szép oktatással" — ez verseskötetének címe: barokk szokás szerint összefoglalja és elmondja a mű tartalmát és velejét. És megjelöli azt is, ami Beniczky könyvének sikerét megalapozta. A „penitencia tartásra indító szép énekek" és a „közönséges magyar példabeszédek" olyan tárgyat jelentettek, amelyen át a korabeli magyarság lelkét szólaltatta meg és a lelkéhez tudott szólani.

Formáiban valóban epigon, Balassa követője, de mondanivalójában van valami, amit nem lehet oly könnyedén az epigon jelzőjével elintézni. Életéről végeredményben keveset tudunk, de az az egyéniség, amely verseiből sugárzik, megragadó, határozott, tele van mélységgel és sok olyan vonással, amelyből az utána következő évszázadok is merítettek. „Hogy ezeket a verseket ki-

nyomtattam — mondja első kiadója, Bertók István — oka az, hogy meg akartam mutatni, hogyha az ember szintén sokat nem tanult is és iskolákban nem járt is, ha sokat deákul nem tud is, privato studio, csak a munkát és olvasást ne restellye, sok hasznos dolgot cselekedhetik, mint szegény Beniczky Péter uram." A kor azt a magyart látta Beniczkyben, aki önerejéből, autodidakta módján fel tud emelkedni a szellemi élet magaslataira, és akinek az élményei biztosítják a hitelét.

Olyan dícséret ez, amely igen jellemző és sokatmondó ebben a korban, amikor oly nagyra becsülték a poeta doctust, és amelyben illett telezsufolni minden írást klasszikus nevekkel. Beniczky a végvári társadalom magyarjainak mindennapi életét, gondolkodását képviselte verseiben. Az önmagában és az emberben, minden emberi erőben csalódott, vergődő és kinlódó ember világa nyílik meg a *Magyar Rithmusok*ban. Még pedig oly határozottan és oly erővel, hogy meg lehet belőle rajzolni a török és a Habsburg között, feudális urainak járma alatt vergődő végvári magyar világának irányító eszméit, erkölcsi magatartását és felfogását.

Önmagáról tudja és meggyőződéssel vallja, hogy: *„Kőszikláról fajzott — Sárkány tején hízott — Elfajult kemény szivem."* Mindennapi életéről tudja és vallja: *„Menésem szükséges, — Térésem kétséges"*. És hogy: *„Vesznek azért gyakran — Akik bíznak bátran — Magános erejökben"*. De ugyanakkor így figyelmezteti magát is, kortársait is: *„Ne bízd magad másra — Hogy ne jőjj romlásra — Hanem magád menj elől"*. Mily tragikus erővel komorlik fel a végvári magyar sorsa ebből a bíztatásból: *„Mostan paisodat — Tisztítsd s páncélodat — Sisakod vedd le szegről — Élesítsd kardodat — S hízlaljad lovadat — Oldd ki az eke mellől"*. Ilyen bíztatást csak olyan társadalom fia hangoztat, ahol megszokott dolog, hogy az ekéből ki kell fogni a lovat harcra.

Beniczky stílusát sokszor dícsérik a későbbi korokban. Érdekes, mily kevéssé veszik észre viszont benne azt, ami talán a legsajátosabb és a legjellemzőbb: hogy addig szokatlan erővel jelenik meg verseiben a szabadságszeretet és a belső, lelki szemfelfordulás az uralkodó rend alaptörvényeivel, az uraság és szolgaság rendszerével.

„Mi lehet kedvesebb — S gyönyörűségesebb — Mint a kívánt szabadság?" — kiált fel s így tesz hitet az emberi függetlenség és szabadság mellett: *„Ki van más birtokában — Sok álomszakasztást, — Törődést, udvarlást — Tűrve nyög az magában — Aki más asztalán — S nem maga tányérján — Akar enni a koncban. — Nem mondom, királyság — De egy kis uraság — Ki lakhatik házánál — Bár füstös légyen is — És sással fedett is — Jobb más palotájánál — Nyugszik hol akarja — Sétál hol kívánja — Nem ül más ajtajánál."*

Petőfi híres versének, a *Farkasok dalának* motívuma nála jelenik meg első ízben a magyar irodalomban. Nagyobb verseiben is, közmondásaiban is feltűnik a kutya és a farkas szembeállítása: *„Farkas ha koplal is — Nem cserélne mégis — Kalmároknak ebével — Ebnek vaslánc nyakán — Kötve szekér farán — Noha lakik jó lével. — Farkas úr magának — Örül szabadságnak — Ritkán ütik vesszővel"*.

A szabadságszeretet ott kap egészen határozott társadalmi ízt, ahol az urak és a szolgák egymáshoz való viszonyát és egyáltalán az urak viselkedését tárgyalja. Az úr-szolga viszonynak külön iker-verset szentel. Az elsőben, melynek címe: „Jó szolga, kevesen hív voltál, ezután nagyobbat bízok rád", hosszan felsorolja mindazt, amivel az urak bíztatják szolgáikat, amíg szükségük van rájuk. A másik versben, melynek címe: „Ember fogad fogadást, aggeb aki megállja", azt mondja el, milyen ürüggyel hajítják félre a szolgát, akire nincs szükség: *„Hogy liberia ruhád — Lészen rongyos gatyád — Az is avult és reves — Végre költnek rád bűzt — Hogy minden szód gyujt tűzt — Kezed enyves s vagy nyelves."* *„Aki eztet írta — Alkalmason tudta, — Az udvarnak mivoltát — Mert az irigyektől — És fondor nyelvektől — Gyakran hallott ily nótát: — Vén szolga s agg kutya — A hasznot nem hajtja — Ne vesztegess rá korpát"*. Ha a magyar szatírából gyüjteményt akarna valaki összeállítani, nem hagyhatná ki belőle ezt az iker-verset.

A feudális úr-fogalom elítélése megjelenik megverselt közmondásaiban is: *„Soha nagy urakkal — Cseresznyét marokkal — Ne egyél egy tálbul — Ha eszel szépen — Esel irigységben — Rád lövöldöz magvábul — Ha csontot nem ront is — Jelt hágy rajtad mégis — Hogy nézd másszor távolabb"* (143. közmondás). *„Nagy urak szerelme — S kedveknek öröme — Jár gyakran nyúlháton — Mely hol egyszer nyugszik — Másszor ott nem fekszik — Nyomot sem hágy a hanton. — Igy az urak kedve — Egyszer volt nevetve — Másszor veretett nyakon"* (144. közmondás). Egészen nyiltan bírálja kora társadalmi rendjét egy-egy ilyen verses közmondásban: *„Sok jó ló a hámban — Megszakad a vonyásban — Mert nem tudják jó voltát — Sok érdemes legény — Hogy értéke szegény — Fogja az eke szarvát — Noha az tarsolyból — S nemcsak ezüst tálból — Esznek vajas pogácsát"*. Vagy: *„Ország pusztulása — S városok romlása — Gyakran történik abból — Hogy a jó gonosztól — S a jámbor latortól — Nincs rekesztve egymástól. — Latornak aranylánc — Jámbornak nehéz tánc — Itéltetik bíráktól"*.

Abban a kétszázötven versben, amelyben a korabeli magyar közmondásokat szedi össze Balassa-strófákban, természetesen nemcsupán társadalombírálat található. Összefoglalja mindazt a szentenciát, véleményt, közmondást és szállóigét, amelyben a korszak magyarja a maga világszemléletét, önmagáról, társadalmáról, asszonyairól, fiatalságáról, erkölcseiről, a jó és a balsors változásairól való meggyőződését kifejezte. A szerencse, a balsors nagy élménye, mely Zrinyitől kezdve ott kísért költőink soraiban, Beniczky verseinek is állandóan visszatérő tárgya: *„Szerencse kereken azért okosan ülj — Tündér változásán hogy meg ne szégyenülj — Mikor rád mosolyog, mások kárán tanulj — Biztatása után vakmerőn ne indulj"*.

Azáltal, hogy — a magyar irodalom történetében talán elsőnek — összefoglalja és versbeszedi a magyar közmondásokat, sokkal közelebb áll a néphez, mint a főúri társadalomhoz. A palotával szemben a sásfedte hajlékot dicsérő, és az eke mellett szántó magyart harcra bíztató verseiben amellett a társadalmi réteg mel-

lett tesz hitvallást, amely ott maradt a pogány-gyötörte magyar rögön és vállalta sorsa minden következményét.

Ez Beniczky-féle verses közmondás, a rigmusba fogott szentencia sajátosan magyar műfaj, amelyet évszázadokon át szerettek és gyakoroltak eleink. Mint a gyöngyszemek, úgy ragyognak a nép által megteremtett, formába csiszolt magyar közmondások versben, prózában, világi és egyházi művekben, még a magyar dráma sokszor oly kedvesen kezdetleges kísérleteiben is, hogy nemzedékről-nemzedékre átadják a bennük rejlő bölcsességet, amelyet afféle magyar filozófiának tartott még a XVII. és XVIII. század magyarja is.

BÓGÁNCS

Irta Fekete István

Bógáncs egy szeles, decemberi éjszakán „látott napvilágot" — ahogy mondani szokás — ámbár akkor csak a hold világított, az is csak imitt-amott, ahogy kibukkant a nyargaló felhők közül, vagy beszaladt valamelyik széltépett égi vitorla mögé.

Ezekből a külső körülményekből Bógáncs azonban mit sem tudott, mert bent sötét volt és meleg és csak a birkák opálos szeme tükröződött néhol; de az ujszülött ezt nem láthatta, hiszen a szeme csak néhány nap múlva nyílik látásra.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy Bógáncs nem volt azonos a bógáncs nevezetű növénnyel, amely a legelők dísze és mit sem tud arról, hogy ő gyom. Igaz ugyan, hogy Bógáncs sem tudta, hogy ő kutya, még pedig pumi a javából. Tehát nem puli, hanem pumi, amely foglalkozására nézve ugyancsak a pásztorkutyák felekezetébe tartozik, csak belül nyurgább csontozatot és kívül hosszabb szőrt visel. Más különbség nincs köztük csak hasonlóság, ami a hűséget, okosságot, kitartást és bátorságot illeti.

Ezekből a nevezetes tulajdonságokból ebben a pillanatban persze nem látszott semmi, mert egyrészt az ujszülöttből még világosan se látszott volna más, mint egy enyhén szőrös kis valami, amiből lehet, hogy kutya lesz, de lehet az is, hogy házinyúl.

Természetesen kutya lett, mégpedig csodálatos kutya, mint a Bógáncs nemzetség utolsó hajtása.

Igen, az öreg Bógáncs átadta minden erejét ennek a kis vakarcsnak. Szoptatta, nevelte, ameddig tudta és április első napjaiban csak lefeküdt a legelőn egy kökénybokor mellé, nagyot sóhajtott és egyetlen lobbanással ellobbant, mint a tövig égett gyertya.

A kis Bógáncs megborzongott ekkor, feltartotta kis fejét és vékony gyermekkutya-hangon vonítani kezdett a szeleknek és

mindenkinek, akit illetett, hogy gyász van a legelők táján s az ő kutyaszivében.

Az öreg Galamb, a juhász odanézett és somfabotjával szelíden ütögetni kezdett egy vakondtúrást, melyet amúgy is megomlasztott már a tavaszi szél.

— Hallod?

— Nagyon húzta már magát — mondta a bojtár — meg zihált is mostanában. Hazavisszük?

— Minek vinnénk. Eredj ásóért; jó helye lesz ott a bokor mellett.

A bojtár ellépett, a kis kutya pedig odaszaladt az öreg juhászhoz, odabújt a nagy csizmák közé és reszketett.

— Bizony, ez így van Bógáncs... de azért te ne félj. Miska majd eltemeti.

Ezekután Bógáncs egyedül maradt a falka mellett és egyedül a kenyérhéjra és szalonnabőrkére, amit a juhászok odavetettek.

— Fogj ürgét — tanácsolta a juhász, amikor Bógáncs szemérmetlenül és nagyon éhesen nézte a kincses tarisznyát — de tőlem foghatsz nyulat is.

Bógáncs ezen elgondolkodott. Természetesen, ekkor már jól tudta, mi az ürge és mi a nyúl. Tudta a szavak jelentőségét, amelyek fontosak voltak.

— Nézd a...!

Bógáncs pattant és kiterelte a falkát a búzából, de ha a juhász azt mondta, hogy „fordíts", akkor megfordította a gomolygó hadat, itt-ott belekapva egy-egy elmaradt birka inakásájába.

És ha a juhász azt mondta:

— A répára meg én vigyázok, mi... — akkor Bógáncs egyenesen a répa felé fordult és éktelen csaholással oktatta ki a bégető, bamba társaságot.

Bógáncs életét ebben az időben elsősorban a gyomra irányította és déli pihenőnél ugyancsak a gyomra figyelmeztette az ürgefogás lehetőségeire. Az ürge azonban szemes állat. A legkisebb gyanús mozdulatra „hapták"-ba merevedik a lyuk szájánál, fütyteyent egyet s eltűnik a föld alatt. Ilyenkor vigaszképen bele lehet szagolni a lyukba, sőt kaparni is lehet, de ebből nem lesz ürgehús. Maradt tehát a nyúl.

Bógáncs ekkor már legénykorát élte — elmúlt már féléves — és csaholva iramodott a jelzett irányba, ha Miska elkiáltotta magát:

— Ott a nyúl! — de ezek öreg nyulak voltak, melyek szinte vidáman billegették rövid farkukat Bógáncs felé és eltűntek a domb mögött, vagy az erdőben, értékes illatokat hagyva maguk után.

Bógáncs elkeseredetten és éhesen nyargalt ezeken a csodálatos szag-utakon, százszor hiába, amíg egyszer, egy süldőnyúl pat-

tant ki előtte s a kutya ekkor elkapta a jámbor fülest és csodálatosan beebédelt.

Ettől kezdve Bógáncs oda se nézett az öreg nyulakra, amelyek a legelőn fitogtatták futóművészetüket, hanem — ha ledelelt a jószág — csak eltünt az erdőben és vadászott, mit sem tudva, hogy a vadászathoz bizonyos írásbeli engedélyek szükségesek.

Voltak azonban ismeretlen emberek, akik tudták ezt, mégis vadásztak, mégpedig hurokkal, azaz dróttal, aminek egyszerűen tőr a neve. Az ilyen hurok nem látszik a gíz-gaz között és ott van felállítva, ahol a nyúl járni szokott. A nyúl baktat az útján, motoszkál és belemegy a hurokba, amitől megijed és rémületében addig ugrál, amíg megfojtja magát.

Bógáncs azonban — bár sokat tudott már, — ezt nem tudta és nagyon csodálkozott, amikor — vadászat közben — egyszercsak felbukott, mintha meglőtték volna. Felbukott és fogva volt. Szerencsére az egyik lábát is odafogta a drót, így nem tudta megfojtani, de véresre verte magát dühében és félelmében és vonított, már amennyire a drót engedte.

Ekkor hangok hallatszottak, később pedig két nagy kéz lebontotta a félholt kutya nyakáról a drótot.

— Látod Csutak, így lesz a gombából kutya, a kutyából pedig szalonna, minden közmondás ellenére.

— Hogy-hogy? — kérdezte a Csutak nevezetű egyén, akinek karján csodálatos rajzok ékeskedtek.

— Úgy fiam, hogy ez a kutya valódi pumi, amiért az igazgatónak nevezett vérszopó is megad egy kiló szalonnát, vagy három liter bort... — és leoldva nadrágszíjját, azzal vezette ki Bógáncsot az erdőből, aki magához tért már és belátta, hogy jobb, ha megy, mintha húzatja magát, mert elég volt a fojtogatásból.

— Nini, kutya — mondta az igazgatóné kibukkanva a vándorcirkusz füstölgő kocsijából, ahol éppen ebédet főzött — nini kis kutya! Nekem adod, Oszkár...

Erre felült a kocsi árnyékában hasaló igazgató is és szakértő szeme megállt Bógáncson.

— Valódi pumi — mondta Oszkár kitérőleg, az asszonynak — valódi, hamisítatlan pumi... Betanítom és nagy pénzt kapok érte.

— Egy liter bort adok érte — mondta az igazgató és unottan elfordult.

— Öt — mondta Oszkár —, de előre fizetve...

— Kettő — licitált az asszony az ajtóból — ne légy szemtelen, Oszkár. Multkor is ki varrta meg a nadrágod?

— Legyen négy, de ne feledd el Milka, hogy nem neked adom el a kutyámat, hanem a férjednek, aki sajnálja tőlem azt a kis bort, holott ő olyan pálinkaszagú, hogy Szultán, az oroszlán mult-

kor is tántorgott az előadás után, pedig Szultánnak erős gyomra van.

Az igazgató erre ismét felült és elővette erszényét, mire tiszteletteljes csend lett. Csak a tarka póni dobogott az árnyékban, egy rigó fütyült valahol mélyen az erdőben és a cserszagú, fanyar csendben csörrent a pénz.

— Itt van három liter ára. Kell? — kérdezte szigorúan.

Oszkár sietve nyult a pénz után és az ideiglenes pórázt az igazgató markába nyomta.

— A nadrágszíjamat majd kérem vissza.

*

Igy lett Bógáncsból cirkuszkutya s egyben Otelló, mert az igazgató csak klasszikus neveket tűrt meg környezetében és a plakátokon is, melyek előre hirdették, hogy a Star Nagycirkusz nemcsak világhírű artistákkal ejti bámulatba a közönséget, de műsorán olyan számok is szerepelnek, mint Szultán, a berberoroszlán és Otelló, a csodakutya.

Igen, Bógáncs a szalonnabőrkék után valósággal megszédült a cirkuszi csodakoszt láttán, és hűséges kutyaszivét hatalmas mócsingdarabok némították el. Megszokta nevét — amelynek elhangzása után mindig valami kedvesség következett — és megszokta a szagokat, amelyek eleinte megrémítették. Nyers, hatalmas idegen illatok voltak ezek, s amikor először megpillantotta Szultánt, a „királyi berberoroszlánt", minden szál szőre égnek meredt a hátán, bár a nemes vad kopott volt, mint egy lábszőnyeg és szemében annyi lemondó közöny volt, mint a sivatag homokjában, amelyet sohasem látott.

— Ne félj, Otelló — símogatta meg Bógáncsot az igazgató — Szultán jó fiú...

A „jó fiú" ezekután akkorát ásított, hogy meglebbent a sátorponyva és megmutatta sárga agyarait, amelyek enyhe nyomással is pozdorjává törték a ló lábszárcsontját, ha véletlenül ló döglött a faluban, amerre a cirkusz vándorolt. Ettől függetlenül azonban nem törődött senkivel és semmivel és amikor az igazgató a „nagy mutatvány" közben fejét dugta Szultán kitátott szájába, semmi szándékot nem mutatott leharapni a szóbanforgó fejét, inkább valami méla undor vesztegelt egy pillanatig a sárga szemekben.

Bógáncs — azaz Otelló — megszokta tehát Szultánt is, megszokta Bubit, a tarka pónit, amelyen az igazgató lovagol, mint a „Sivatag Amazonja" és lelövi Abu Kefirt, aki el akarja őt rabolni. Abu Kefir Oszkár volt.

Közben Csutak, a bohóc lézengett a fűrészporos porondon és időnként térdenállva könyörgött Otellónak, hogy ne egye meg őt, mert Bógáncs arra volt betanítva, hogy Csutakot kiteretje a porondról, ahol állandóan — látszólag — akadályozta a műsort.

A bohóc különben legjobb barátja volt a kiskutyának, s ahogy múltak a hetek, úgy alakult ki a végleges műsorszám, melyet Csutak és Otelló adtak elő. Eszerint Csutak fekszik az ágyban s az ágy előtt Otelló „alszik".

Csutak ekkor felül s azt mondja:

— Papucsot!

Otelló hozza a papucsot.

— Pipát!

Otelló rohan a pipával.

Csutak rágyujt, mire a kutya ugatni kezd, Csutak pedig könyörög, hogy hagyja még egy kicsit az ágyban. Otelló azonban könyörtelen, lehúz Csutakról takarót, mindent, látszólag igen mérgesen, végül is megfogja a bohóc védekező kezét, kirángatja az ágyból és — a lehető leghiányosabb öltözékben — kivezeti a a porondról.

Dörgedelmes taps...

Lassan azután Otelló valóban „csodakutya" lett és következő tavaszon, amikor megint ott voltak a zöldre festett kocsik az erdei úton, ahol félévvel azelőtt Oszkár megtalálta Bogáncsot, Otelló már kollégaként állt meg Szultán vasrácsa előtt, csak éppen hogy nem tegezte.

Amikor azonban ebéd után lehasalt az árnyékban, nyugtalanságot érzett. Elfelejtett illatok csaptak az orrába és a táj ismerőssége megzavarta. Valahol juhászosan füttyentett valaki s erre Otelló úgy pattant fel, mintha megütötték volna. Aztán nekiiramodott az erdőnek, de meg is torpant, mert az erdőnél a hurok emléke vágódott nyaka köré.

És — ami a legkülönösebb — a cirkusz, a kocsik, az emberek egyszerre mások lettek, mint eddig. Ugyanazok és mégis mások. És amikor tovább mentek, kaparni kezdett a dülöngélő kocsi deszkapodlóján és ugatott az ajtó nyílásánál.

— Mi a bánatod, Otelló — kérdezte Csutak és megsimogatta a kutyát, aki észre se vette a simogató kezet.

Az ajtó azonban csak a szomszéd kisvárosban nyílt ki, a piactéren, ahol lárma volt és zöldségszag és ráültek az erdei emlékekre.

Bógáncs csak feküdt és nehezen szedte össze magát az esti előadásra, amely csodálatosan sikerült. Előadás után Otelló az igazgató keménykalapját tartva fogai között külön gyüjtött adományokat az „állatsereglet élelmezésére". Ez a felirat volt ugyanis a keménykalap karimáján. Szépen potyogott a pénz, de csalódnék, aki azt hinné, hogy ebből a pénzből Bubi látott egy szem zabot, vagy Szultán egy sovány oldalbordát. Erről szó sincs. Ellenben pengett a citera hajnalig, elhulltak a cirkusz legjobbjai is a boritalok kedves támadásában, csak az igazgató tartotta magát, sőt hajnalok hajnalán elment a kocsmába kissé gyógykezelni s eláztatni az éjszakai fáradalmakat.

— Otelló, gyere te aranykutya!

És Otelló ment és ujra szájába vette a gyüjtögető kalapot, amikor az igazgató fizetni akart, gondolván, miért ne fizessen a jószívű ázott hajnali közönség.

A kutya elindult a kalappal, ámbár ekkor már azt se tudta, mit tesz, mert túl a söntés savanyú tegnapszagán, bagószagán, emberszagán, élesen és mindent kizáróan birka és legelőszag úszott az áporodott levegőben. És avas-zsíros csizmaszag és akolszag és Otelló foga között remegni kezdett a keménykalap, amikor a sarokba ért, ahol öreg Galamb iszogatta hajnali pálinkáját. A kampós bot a falnak támasztva, a tarisznya az asztalon. Az a bizonyos tarisznya...

A kutya reszketett.

Az öreg juhász nem tett a kalapba semmit, csak nézte a kutyát. Nézte egyetlen moccanás nélkül és azt mondta csendesen:

— Hogy nem sül ki a szömöd... — és elfordult.

— Otelló — csattant fel a pult mellől, mint az ostor és a kutya rohant a kalappal és leült és reszketett.

A cirkuszos gyorsan fizetett és felölelte a kutyát.

— Csak nem betegszel meg? Gyere aranyom! — és vitte Otellót hazafelé és enni adott volna neki. Takargatta, de a kutya nem evett, csak feküdt s az ajtót nézte. Déltájban aztán kiment, ténfergett és eltünt.

Vissza a kocsmába, vissza abba a sarokba. Ott már más ült, de a hült szimat is olyan volt, mint a világos írás. Bógáncs ráállt erre a szimatra, kirohant a kocsmából és szélsebesen gombolyította fel az öreg juhász mindmelegebbé váló juhász-szagát.

Porzott a vágtató lábak alatt a tavaszi út, bokrok és füvek surrantak a város felé és jól elmúlt már dél, amikor lassítani kezdett. Szivében mámor volt és félelem, amikor csendesen odaért az öreg juhász mögé. Az csak ment és Bógáncs most melléje óvatoskodott. Megálltak.

Az öreg botjára támaszkodott és nézte a porba roskadt kis kutyát. Nézte, mozdulatlanul, komoran, amíg csak Bógáncs a cirkuszi emlékek hatása alatt fel nem ült, ahogy kérni kell valamit.

Az öreg Galamb erre elmosolyodott és képen legyintette Bógáncsot:

— Aztán ez elő ne forduljon többet, te, te — komédiás...

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Irja Mihelics Vid

Az ószövetségi Szentírás magyarázóinak egyik leghíresebb „keresztjét" — „crux interpretum" — a Prédikátor könyvének ötödik fejezete tartalmazza és pedig a nyolcadik vers, amely az 1932 évi hivatalos magyar kiadásban ekként hangzik: „Legfelül pedig a király parancsol az egész alatta levő országnak." A fordító, Aistleitner József professzor ezt a megjegyzést fűzte hozzá: „A latin szöveg felfogása szerint a király a népet kiszípolyozó hivatalnokrendszernek felső, súlyos záróköve. A héber szerint helyesebben így lehet az egyébként bizonytalan szöveget visszaadni: Az országnak mindamellett előnye, ha királya van, kinek a föld (az ország) engedelmeskedik." Minthogy a héber szöveg bizonytalan, nem csodálkozhatunk azon, hogy a vonatkozó hely tudományos irodalmában más értelmezésekkel is találkozunk. A baj csak az, hogy az eltérések nagyon is kirívóak, úgyannyira, hogy össze sem lehet őket egyeztetni. Az egyetlen közös pont, amely körül nincsen vita, az a nézet, hogy a héber szöveg el van rontva s a helyes szöveget aligha sikerül már visszaállítani.

Mindezt Gianfranco Nolli írásából veszem, aki a kevéssé bíztató előzmények ellenére is kísérletet tett a kérdés olyan megoldására, amely — mint reméli — ki fogja elégíteni a régieket és a moderneket, a katolikusokat és a racionalistákat, s amellett a szöveget sem torzítja el. S az a körülmény, hogy Nolli fejtegetéseit az Osservatore Romano adta közre, nyilván azt mutatja, hogy a javasolt megoldás ellen aggály nem merült fel. A megoldás így önmagában is figyelmet érdemel, külön érdekesség azonban számunkra, hogy bepillantást enged a szövegkritikai munka szépségeibe, s azt is tapasztaljuk: milyen szerepet vihetnek egészen külsőleges mozzanatok is a tudományos felfedezésekben, ezúttal — a kánikula.

Nolli mindenekelőtt a szöveg összefüggéseit veszi szemügyre. A Kohelet — a „gyülekezetbeli" — az ötödik fejezet szóbanforgó részében a negyedik fejezet 13—16. verseinek gondolatmenetébe kapcsolódik vissza, amelynek lényege az, hogy jobb, ha egy szegény, de bölcs ifjú kormányoz, nem pedig egy öreg és balga király; majd — a hivatalos magyar fordítás szövege szerint — ekként folytatja: „Ha látod, hogy elnyomják a szegényeket, és tiporják a törvényt, és felforgatják a jogot a tartományban, ne csodálkozzál rajta: az egyik nagy ember fölött van egy másik nagy ember s mindkettőjük fölött egy mégnagyobb." Eddig nincs különösebb nehézség — állapítja meg Nolli. Világos, hogy Kohelet a kor bürokratikus szervezetéről beszél, arról a szervezetről, amelynek részrehajlás nélkül kellene szolgáltatnia az igazságot. Viszont napirenden van, hogy a szegényt gyötrik és nyúzzák — valószínűleg az adókivetéssel, amiben önkényesek és könyörtelenek voltak a helyi satrapák —, s ha a szegény olykor bírósághoz fordul, ott sem tudja érvényesíteni igazát. Amit tehát a szöveg célba vesz, az egész közigazgatási és bíráskodási rendszer.

A nehézségek az utolsó részben támadnak. Mert amikor a bírálatot, a megrovást várnók, amellyel a bürokráciát kellene a Koheletnek illetnie, helyette meglehetősen értelmetlen, mert összefüggéstelen szavakat kapunk. A zárómondat ugyanis Nolli szószerinti fordításában ilyeténképen

fest: „Előny az ország számára egy király a megművelt föld számára." Nyilvánvaló, hogy az utolsó szavaknak nincs önmagukban jelentésük. Magyarázatra vagy magyarázatos fordításra szorulnak tehát, mint a Nolli által idézett példák is mutatják. Ginsburg így fordította: „...maga a király pedig a mezőgazdaságtól függ." Renan: „... maga a király alá van vetve a földnek." Ewald: „Előny az, ha királyt helyeztek az ország élére." Nolli szerint még Ewald fordítása látszik a legjobbnak — Aistleitneré is ebben a mederben mozog —, mert a szövegnek így legalább logikai értelme van: ahhoz, hogy határt szabjunk a hivatalnokok visszaéléseinek, szükséges, hogy király álljon az ország élén, természetesen: jó és bölcs király. Ebből azonban az következnék — emeli ki Nolli —, hogy Kohelet a királyt és a királyságot kívánja dicsőíteni, holott mindaz, amit előtte is mondott, meg utána is mond, éppen azt bizonyítja, hogy nem becsüli sokra az uralkodókat. Hallottuk már a negyedik fejezetben ezt a kitételt: „öreg és balga király", Nolli fordításában nem is „balga", de „félkegyelmű". Később a nyolcadik fejezetben Kohelet okos magatartást ajánl a királyival szemben: ne keserítsenek senkit a jelenben észlelt visszásságok, mert a jövő még igazságot fog tenni. A kilencedik fejezetben: „Inkább kell hallgatni a bölcsek csendes szavára, mint a balgák vezérének kiabálására." Vagy a tizedik fejezetben: „Balga ember magas méltóságba jut, előkelők pedig alacsony sorsban ülnek." Podechard a Prédikátor könyvéről írt művében, amely 1912-ben jelent meg Párisban, Nolli szerint helyesen foglalta össze a szóbanforgó verscsoport gondolatmenetét: „Nem kell csodálkoznunk a vidéken elkövetett túlkapásokon: túlsokan vannak a tisztviselők, akik közül az egyik rangban fölötte áll a másiknak. Vérszopók emelkedő sora ez, akiket táplálni kell. A tapasztalatlan ember azt hihetné, hogy ez a sokféleség és lépcsőzetes rend biztosítja és tökéletessé teszi az ellenőrzést. Kohelet azonban másként látja: minél többen parancsolnak, annál rosszabb azoknak, akik engedelmeskedni tartoznak." Vagyis a bürokrácia ahelyett, hogy a nép javát szolgálná, a gyakorlatban csak hátrányára válik, mert ez a hatalmas gépezet még attól a kevéstől is megfosztja a szegényt, amije van.

Igen, de miért hozakodik akkor elő az utolsó vers a királlyal? S a másik kérdés: miért nem zárja ezt a rövid részt is valami szentencia vagy közmondás úgy, mint azt a két részt is, amelyek közvetlenül előtte vannak? A fejezet második verse ugyanis így szól: „A sok gondot álmok követik, és a sok szóbeszédben balgaság vagyon", a hatodik vers pedig: „Mert ahol sok az álom, sok a hiúság és sok a szóbeszéd." Nem kétséges — írja Nolli —, hogy két közmondással állunk itt szemben, ha pedig ez így van, akkor miért ne tehetnők fel, hogy a harmadik rész befejezésének, a nyolcadik versnek is közmondást kell tartalmaznia? S ebből a feltevésből kiindulva kezdte vizsgálni Nolli, hogy mi lehetne az a valószínű közmondás, amely belefér a nyolcadik vers cseppetsem világos szavaiba.

Arra hamar rájött, hogy a tulajdonképeni nehézséget éppen a „melek", a „király" szó okozza. Mit kellene tehát a „király" helyébe tenni, hogy közmondásos értelemhez segítsük az ismert szavakat? Nyilvánvaló — állapítja meg Nolli —, hogy csak olyan valamit vehetünk fontolóra, ami szándékban a művelt föld javát hivatott szolgálni, a végén azonban kárára válik, akárcsak a bürokrácia, amelyből, ha rosszul működik, csupa hátrány származik a népre. Vajjon mi lehet ez?

Javában törte rajta a fejét — írja

Nolli —, amikor rekkenő hőség szakadt Rómára, s amint ott könyvei közt verejtékezett, hirtelen eszébe villant, hogy milyen vezedelemmel járhat ilyenkor az öntözés. Igaz, hogy a megmunkált földek mohón áhítoznak víz után, de ha kelleténél kevesebbet kapnak belőle, rosszabb ez rájuk, mint a mégolyan tartós aszály. Tudják ezt az olasz parasztok, akiknél régi mondás: „Kiégette a víz a földet." A jelenségnek egyszerű az oka. Az altalaj mikroszkopikus csatornákon át folytonos párolgásban van s ha ezeket a csatornácskákat nem tömné el időnként a kapálás, hamar nedvesség nélkül maradna az a réteg, amellyel a növény gyökerei érintkeznek. Nagy szárazság idején a nem kiadós öntözés — ugyanúgy, mint a futó zápor — csak arra alkalmas, hogy ujból megnyissa az eltömött kis csatornákat, maga a víz azonban nem hatja át mélyebben a talajt. Az újabb napsütés azután meggyorsítja az altalaj párolgását, úgy hogy a rosszul öntözött föld növényzete két-három nap alatt nagyobb károkat szenved, mint amennyi addig érte a szárazság hosszú heteiben. Az éltető víz tehát, amelyet öntözésre fordítottak, a szándékolt jó helyett csak végzetes rosszat művelt.

Hátha ez lenne a vizsgált szöveg kulcsa is? — gondolta Nolli, s nyomban látta, hogy a „melek" szót, amely a legtöbb nehézséget okozza, könnyen hozzá lehet igazítani a kívánt értelemhez. Csak a két utolsó mássalhangzót kell felcserélni, ami azért is könnyen megy, mert a héber írás, mint tudjuk, rendszerint csak a mássalhangzókat tünteti fel. Felcserélés esetén a leírt „mlk" szóból „mkl" lesz, ami „mikal"-nak is ejthető. Az ekként olvasott szót pedig teljes kiírásban is, vagyis a magánhangzók jelzésére szolgáló mássalhangzókkal együtt, megtaláljuk Sámuel második könyvében (17, 20), ezzel a jelentéssel: esővízfolyás, vízerecske, pocsolya, vagy miként a Septuaginta fordítja: „kevéske víz".

A nyelvészek szinte kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy a fenti szó az arabból került a héberbe. Az arabban „makila" annyit jelent, mint „kevés vízzel birni", de használják a szót főnévként is, mikor is a jelentése: „öreg kút". A betűcsere végrehajtásával tehát egyszeriben értelmet kapna a Kohelet mondása: a bürokráciából annyi haszna van a népnek, mint a kevés vízből, vagy az öreg kútból a termőföldnek. Nyilvánvaló, hogy semmi haszon sem származhatik egy elöregedett kútból, amelynek csak a fenekén gyűlik össze némi víz; mi több, csak kár érné az ültetvényt, ha az ilyen kútból, noha rendelletése lenne, öntözni próbálnák. Ugyanígy a bürokrácia is, amely egyébként csak tökéletlen, egyenesen ártalmassá válik akkor, ha a szükségben lévők hiába fordulnak hozzá.

A szöveg értelme így már teljesen világos — jelenti ki Nolli —, de mellette még más könnyebbségekhez is jutunk. Miután a „király" szót kiküszöböltük, a verscsoport nem végződik semmiféle dícsérettel, mint ahogy a dícséret nem is illik oda. Helyette egy közmondást kapunk, vagy legalább is közmondásos utalást egy olyan jelenségre, amelyet jól ismernek a paraszti népek. A verscsoport tehát ugyanolyan módon nyer befejezést, mint a megelőző kettő. Végül ami nem kevésbbé lényeges, meg tudjuk magyarázni azt is, hogy miből és miként keletkeztek az eddigi nehézségek. A „mkl" mezőgazdasági kifejezést, amely az egész Szentírásban csak egyetlen egyszer s akkor sem fontos összefüggésben fordul elő, már nem értette meg a leíró, aki valószínűleg távol állt a földműveléstől. Másfelől a bürokrácia és a köztisztviselők szereplése könnyen sugallhatta neki a

„király" eszméjét, annál is inkább, mert a „mkl" ugyanazokat a mássalhangzókat tartalmazza, mint a „mlk". Sőt még gondolhatta is, hogy tollhibát javít ki és az eredeti helyes szöveget állítja vissza.

Mindezek után Nolli az ötödik fejezet hetedik és nyolcadik versének szövegét ekként helyesbítve ajánlja elfogadásra: „Ha látod, hogy elnyomják a szegényt és megtagadják az igazságosságot és az igazságszolgáltatást a tartományban, ne csodálkozzál: a helyzet az, hogy egyik nagy ember fölött van egy másik még nagyobb s mindkettőjük fölött tovább egy mégnagyobb: s az előny, amit ebből húz az ország, annyi, mint a termőföldé a kiszáradt kútból."

*

A tárgy fontosságához mérten igyekeztem ismertetni a legutóbb Eugène Tesson tanulmányát az emberen végzett orvosi kísérletek erkölcsi minősítéséről. A kérdésnek, mint emlékezetes, az a hadbirósági per adott különösebb időszerűséget, amelyet tavaly decemberben két német orvos ellen folytattak le Metzben. A vád ugyanis az volt ellenük, hogy a háború alatt tudományos kísérletekre használták fel az egyik elzászi gyüjtőtáborban elhelyezett foglyokat. Az Études után most kiegészítésképen a Vita e Pensiero közleményére is szeretném felhívni a figyelmet, annál inkább, mert ennek a tanulmánynak neves szerzője, Agostino Gemelli a hivatalos, a katolikus hivekre szinte kötelezőnek tekinthető egyházi állásfoglalást is megvilágítja.

A német orvosok — írja Gemelli — azzal védekeztek, hogy kísérleteik jogszerűek és erkölcsileg megengedhetők voltak, mert hiszen céljuk: az orvosi tudomány előbbrevitele, az egész emberiség javával egyezett. A vád egyik szakértője, Blanc professzor azonban úgy nyilatkozott, hogy eljárásuk „ha talán nem is egyenesen káros, de kétségkívül kockázatos" volt. Valóban eltélendő-e az alkalmazott módszer? — kérdezte az elnök a szakértőtől. Erre már nem mert válaszolni a professzor és csak a bíróság sürgetésére mondta jegyzőkönyvbe a következőket: „Mindaddig, amíg nem vagyunk abszolút bizonyosak az oltóanyag értékéről, szükséges, hogy kísérletképen kipróbáljuk azt bizonyos számú emberen. Megengedem, kegyetlen dolog, de nincs rá mód, hogy elkerüljük. Emiatt tehát nem tarthatjuk bűnösnek Haagent."

Gemelli sem helyesnek, sem kielégítőnek nem tartja Blanc professzor válaszát. Szerinte az megkerüli a probléma lényegét és könnyen hamis vágányra visz. A lényeg ugyanis az, hogy milyen határok közt kísérletezhetik az orvos és a kutató? Mert hogy ilyen határok vannak, az oyan tény és erkölcsi igazság, amelylyel a tudomány is számolni tartozik. Hivatkozik itt Gemelli arra, hogy XII. Pius pápa már különböző alkalmakkor és ismételten ebben az értelemben emelte fel a szavát.

„Megesik olykor — mondotta a Szentatya, amikor az első nemzetközi idegszövet-kórtani kongresszus résztvevőit fogadta —, hogy egy eljáráshoz nem folyamodhatunk másként, csak ha figyelmen kívül hagyjuk embertársunk jogait vagy megsértjük valamelyik abszolut érvényű erkölcsi szabályt." Ebben az esetben — jelentette ki a pápa — az eljárás nem lehet az a legfontosabb dolog, amelynek minden más dolgot alája rendelhetnénk. „Az orvosi tudomány számára is vannak szigorúan megvont határok, amelyeket nem léphet túl anélkül, hogy bele ne ütköznék magasabb erkölcsi törvényekbe; ilyenek például a bizalmi viszony orvos és beteg között, vagy a beteg személyi joga a fizikai és a szellemi életre, ennek lelki és erkölcsi épségére."

Arra a kérdésre, vajjon a beteg hozzájárulhat-e ahhoz, hogy új eljárással kísérletezzenek rajta, a Szentatya azt felelte: „A beteg nem abszolut ura önmagának: sem a testének, sem a lelkének. Önmagával sem rendelkezhetik tehát a tetszése szerint." Mint a Szentatya ki is fejtette, az embert kötik azok a belső célszerűségek, amelyek természetébe vannak rögzítve. Valójában csak haszonélvezettel bír a saját teste és a saját képességei fölött. Ennek a haszonélvezeti jognak alapján rendelkezhetik a beteg úgy, hogy szétroncsolják vagy eltávolítsák szervezetének egyes egyedi részeit, amikor és amennyiben az egész szervezet java szükségszerűen megkívánja ezt, vagyis ha arról van szó, hogy csakis ilyen módon biztosíthatja a saját életbenmaradását, illetve menekülhet olyan súlyos károktól, amelyeket más módon nem kerülhetne el. De semmiképen sincs bárkinek is korlátlan joga arra, hogy a mondott feltételektől függetlenül anatómiai és funkcionális jellegű rombolásokat vagy csonkításokat végezzen vagy engedjen végezni önmagán. „Senki tehát — fűzte hozzá a Szentatya — nem kockáztathatja a saját fizikai és pszichikai épségét orvosi kísérletek vagy kutatások okából, ha ezek a beavatkozások roncsolásokat, csonkításokat vagy komoly sérüléseket és egészségi ártalmakat vonhatnak magukkal." Áll ez arra az orvosra is, aki önmagán kísérletezik.

Említsük meg közbevetőleg, hogy a katolikus egyház mindenkor a leghatározottabban állást foglalt a megelőző és védekező jellegű sterilizálás ellen is, akár rendészeti, akár közegészségügyi érvek alapján kívánják azt bizonyos kategóriákra kötelezően elrendelni.

A pápák tanítását Gemelli a következőkben foglalja össze: Kötelesek vagyunk az emberi személyt és annak jogait mind önmagunkra, mind felebarátainkra vonatkozóan tiszteletben tartani. Gyógyítás céljából olyan anyagokhoz és eljárásokhoz, amelyeknek hatásait nem ismerjük, semmiképen sem nyúlhatunk. Új gyógyszerek és gyógyító eljárások alkalmazásánál mindenkor számításba kell venni a beteg állapotát és az orvosi tekintélyek kísérleti eredményeit. Abban az esetben, ha a betegről megállapították, hogy állapota reménytelen, az orvosnak még kellően ki nem próbált anyaggal vagy eljárással is szabad kísérletet tennie, hogy mégis megmentse a beteg életét vagy meghosszabbítsa azt, vagy elviselhetőbbé tegye fájdalmait. Mindazokban az esetekben azonban, amikor ez a beavatkozás veszélyeztetheti a beteg életét, ki kell kérnie a beteg beleegyezését vagy azokét, akiknek joguk és kötelességük, hogy nevében nyilatkozzanak. Ami végül a tudományos kísérleteket illeti, az orvos még önmagán sem végezhet olyan kísérletet, amelyet, ha másokon végzi, meg nem engedhetőnek kellene minősíteni. Önmagát sem szabad például beoltania olyan betegséggel, amelynek az ellenszerét még nem ismeri.

Tanulmánya befejezésében a halálraitélteknek tudományos kísérletekre való felhasználásával foglalkozik Gemelli. Álláspontja teljesen azonos Tessonéval s érvelése is hasonló mederben mozog. Azzal a népszerű véleménnyel szemben, hogy a halálraitélteken szabad kísérletezni akkor, ha azok beleegyeztek abba, Gemelli helyeslően idézi Liguori Szent Alfonz tanítását: a halálraitélt nincs a szabadságnak abban az állapotában, amely megengedné neki, hogy szabadon döntsön elhatározásáról.

*

Nem hiszem, hogy sokan hallották volna Robert Grosseteste nevét. Amikor utánanéztem, legna-

gyobb hazai lexikonunkban sem találtam meg. Így ha mégis hozzáfogtám annak az értekezésnek elolvasásához, amelyet Edward A. Sillem tollából a Tablet közölt róla, abban inkább az alcímnek: „A fizika egyik atyja", mint annak a körülménynek volt szerepe, hogy Angliában most ünneplik Grosseteste halálának hétszázadik évfordulóját. És csak fokozta érdeklődésemet, hogy már az elején megtudtam: a centenárium alkalmából könyv is jelent meg Oxfordban az egyetem kiadásában, amelynek a szerző, A. C. Crombie ezt a címet adta: „Robert Grosseteste és a kísérleti tudomány kezdetei". Hogy éppen Oxfordban gondoltak erre, annak is megvan a magyarázata.

Grosseteste 1170 táján született a suffolki Stradbrook községben. A papi pályára lépett s valószínűleg Oxfordban nevelkedett, mert 1200-tól kezdve már az ottani iskolákban tanított, 1209-ig, amikor Párisba utazott, hogy az akkor már híres egyetemen teológiai tanulmányait folytassa. 1214-ben visszatért Oxfordba és csakhamar keresztülvitte, hogy az oxfordi magasabb iskolák egyetemi szervezetet nyerjenek. Az egyházi felsőbbség előbb „az iskolák mesterévé", majd a szabályzat jóváhagyása után az újonnan létesített egyetem kancellárjává nevezte ki. Grosseteste 1235-ben lincolni püspök lett, kapcsolatát azonban nem szakította meg az egyetemmel, sőt miután Oxford akkoriban a lincolni egyházmegyébe tartozott, ettől kezdve az egyházi joghatóságot is ő gyakorolta a fiatal „studium generale" fölött. 1253-ban hált meg.

Tanári és írói tevékenységében Grosseteste meglepő sokoldalúságnak és széleskörű érdeklődésnek adta tanúságát. Teológus és filozófus, jogász és természettudós volt egyszemélyben, amellett mint hitszónok is tekintélynek örvendett. Jártas volt a görög irodalomban, a nyelvet is kitűnően ismerte, s ha ő maga nem is tanult meg arabul, állandóan érintkezett olyanokkal, akik az Európába akkor behatoló arab műveltséggel foglalkoztak. Akárcsak fiatalabb kortársa, Aquinói Szent Tamás, ő is arra törekedett, hogy a hallgatók hozzájussanak a régi mesterek írásainak megbízható fordításához. Bizonyos, hogy legalább is Aristoteles Etikáját ő maga fordította le latinra, s legalább is gondoskodott nemcsak Aristoteles egyéb műveinek, de a velük kapcsolatos arab kommentároknak fordításáról is.

Mint teológust „Lincolniensis" néven sűrűn idézték a későbbi skolasztikusok, akik nem fukarkodtak a dicsérő jelzőkkel sem: „grossum caput", „subtilis intellectus", Hálásak voltak neki, amiért lefordította latinra Antiochiai Szent Ignác leveleit és Pseudo-Dionysius munkáit, értékelték a hozzájuk fűzött magyarázatokat, nem kevésbbé azokat a magyarázatokat is, amelyeket Szent Pál leveleihez írt. Grosseteste egyébként minden vitatható kérdésben mereven kitartott Szent Ágoston nézetei mellett s így azután, mint a Szent Tamást megelőző idők legtöbb híres teológusa, ő is elutasította az újító áramlatokat.

Kimagasló jelentőségre így nem is a teológiában, hanem a filozófiában tett szert Grosseteste. Teljesítménye itt — állapítja meg Sillem is, meg Crombie is — egészen kivételes jellegű. Grosseteste magáévá tette Párisban az érdeklődést a logika és az aristotelesi tanulmányok iránt, de abban eltért a párisi tanároktól, hogy az elmélkedés súlyát nem a metafizikára helyezte. Az ő gondolkodásában a kozmológia, a világegyetem megismerése állt az első helyen, ami az előző században a jeles chartresi iskolát is jellemezte, s bár élénken vizsgálta Aristoteles fizikáját, nem ejtette el az anyagi min-

denségnek azt a pythagoreus-platonista felfogását sem, amely annyira kidomborodott a korábbi chartresi mesterek írásaiban. Becsvágya az volt, hogy az anyagi mindenségre vonatkozóan olyan filozófiai magyarázatot találjon, amely összhangban van a teremtés bibliai előadásával. Ebből a célból azután szintézist keresett egyfelől az aristotelesi logika és tudományelmélet, másfelől a matematikai-fizikai alapú pythagoreus-platonista értelmezés között. S nagyon érdekes, hogy amíg a teológiában Grosseteste a szélső konzervatívokhoz állt, ebben a filozófiai munkában az egész kor leghaladóbb szellemévé emelkedett. Hatása — Crombie szerint — századokon át kimutatható, egyes meglátásainak zseniális voltát pedig éppen napjaink bizonyítják.

Grosseteste volt az első gondolkodó — írja Crombie —, aki felvetette a kérdést: mit magyarázhatunk meg és mit nem magyarázhatunk meg az anyagi világból a matematikai fizika útján, s ő kísérelte meg először annak a tisztázását is, hogy miként használhatjuk fel a matematikát a világmindenség kutatásában. Aristoteles — mint ismeretes — „detronizálta" a matematikát, vagyis megtagadta tőle az első helyet a tudományok rangsorában. Szerinte ugyanis a matematika tiszta elvont tudomány s mint ilyen nem alkalmas arra, hogy tájékoztasson a konkrét dolgokról. Grosseteste viszont, bár elismerte, hogy a matematika elvont tudomány, úgy vélekedett, hogy „a matematikai számszerűségek valóban léteznek, mint fizikai dolgok mennyiségi meghatározói", tehát valami matematikait minden anyagi dologban meg kell találnunk. Ebből következik — folytatta Grosseteste —, hogy az anyagi mindenség tudományos magyarázatának legalább részben matematikai magyarázatnak kell lennie. Olyan fizika, amely meglőzhetné a matematikát, nem képzelhető, s azoknak a logikai elveknek, amelyeket a matematikai fizikában megállapíthatunk, érvényesülniök kell a világmindenség életében is. Szemben a görög bölcselővel Grosseteste ismét az első helyet igényelte a matematikának a tudományok sorában, miután a matematikai igazságok szükségszerűen igazak, az egyes tudományokat pedig, minél konkrétebbek és különösebbek, annál nagyobb mértékben kell alárendelni az elvontabb és egyetemesebb tudományoknak.

Ami az anyagi mindenség szerkezetét és végső elemeit illeti, Grosseteste az aristotelesi, platoni és ágostoni elméleteket igyekezett összhangba hozni. Szerinte az anyagi dolgok lényegét abban kell keresni, hogy van egy ősanyag, a „materia prima", s van egy első testszerű forma: a fény. A kettő egyesüléséből előbb egy kiterjedés nélküli testszerű szubstancia keletkezik, minthogy azonban a fénynek az a természete, hogy szférikusan három dimenzióban szóródik szét, a primitív fényszubstancia is három dimenzióban növekedve anyagi dolgokká fejlődik, egy olyan evolúciós folyamatban, amelyet az Istentől létesített fizikai törvények határoznak meg. Az anyagi mindenség megértésének kulcsa tehát — jelentette ki Grosseteste — a fény megértése, miért is az egész mindenség alaptudománya az optika: meg kell lesnünk és fel kell fedeznünk a fény magatartásának titkait. Formálisan azonban az optika is matematikai tudomány, minthogy a fény geometriai törvények szerint viselkedik.

Grosseteste tehát, aki a gondolatsor elején metafizikai feltevésekből indult ki, a végén odakövetkeztet, hogy további ismereteket csak úgy szerezhetünk, ha megfigyeljük és tanulmányozzuk a fény viselkedését.

Meg is indította az optikai kísérleteket, amelyek hamar népszerűek lettek Európában és előkészítették a természetkutatás modern módszereit. Crombie kimutatja, hogy egyenes vonal vezet a lincolni püspöktől Galileihez és Newtonhoz, sőt azt is hozzáteszi, hogy „a kísérleti tudomány logikai szerkezete és problémái, amelyeket Grossetoste felvázolt, lényegükben máig sem változtak". Grossetestének tehát — fejezi be Sillem —, aki meghirdette, hogy a tapasztalati tudománynak sajátos módszere van: a megfigyelés és kísérletezés, minden joga megvan arra, hogy a modern tudományosság és a fizika egyik megalapítójának tekintsük s mint ilyennek emlékét tisztelettel őrizzük.

A KIS ÚT

„Arról beszélgettünk társaságban, lehetséges-e férfi és nő közt barátság, anélkül, hogy szerelemmé válnék, s férjes asszony, nős férfi fönntarthat-e más férfival, vagy nővel ilyen barátságot. A vélemények megoszlottak. Mi a Kis út" véleménye?

Először is tisztázzuk röviden a fogalmakat. Egy német író mondja: a szerelmesek (jegyesek, házasok) egymás szemébe mélyednek; a barátok kezetfognak: a bajtársak vállvetve állnak. Pontos, szemléletes, tömör jellemzése a dolognak. Tegyük hozzá, kissé elvontabban: a bajtársi kapcsolat bizonyos „használati javaknak" (a civilizáció: technika, tudomány, stb. javainak) közös szeretetén alapszik; a barátság az úgynevezett „élvezeti javakén" (a kultúra javaién, aminők erkölcs, művészet s a legmagasabb fokon a vallás), melyeknek értéke (szépség, jóság, igazság, az isteni) önmagunkban van. Míg bajtársi és baráti kapcsolat végeredményben valaminő bajtársakon és barátokon kívüli vagy fölötti értékre, valóságra, annak közös kultuszára irányul, addig a szerelmi kapcsolatban a szeretett személy lép előtérbe; amazt a közösség jellemzi (a régiek szerint a valódi barátság nem két, hanem három személy közt áll fönn), emezt a kétszemélyesség, intimitás, két ember s csak két ember bensőséges egysége.

„A jó házasságban — s most Franz Krösbacher osztrák aszkétikus írót idézzük — bajtársiasság, barátság és bensőséges szerelem tökéletesen egybefonódik. Hiszen a házastársaknak annyi használati javat kell vállvetve megszerezniük s megvédeniük s annyi magasabb szellemi és isteni értéket egymást kézenfogva élvezniük! A puszta szerelemből tartósan nem táplálkozhatnak. A házastársaknak egyben a legjobb bajtársaknak és barátoknak is kell lenniük, különben emberségük fontos igényei maradnak kielégítetlenül s az a veszély támad, hogy a házasságon kívül keresnek nemcsak bajtársakat, hanem barátot is. Viszont az, hogy a házasság bajtársi kapcsolat s barátság is, korántsem jelenti, hogy pusztán csak az volna.

Mivel pedig az ember társas kapcsolatai lassan fejlődnek, könnyen lehetséges, hogy egy jó bajtársi kapcsolat — például fiú és lány egyetemisták, férfi és nő foglalkozásbeli kartársak közt — barátsággá s nem ritkán szerelemmé mélyül, jegyességgé és házassággá érik. Ha azonban ugyanakkor fontolóra veszszük, hogy a szeretet, s már a bajtársi s méginkább a baráti szeretet is, együttal erősen személyes bélyegű is és határozott érzelmi mozzanatokkal jár; ha tudjuk, hogy a nő általában nem szokott objektíven értékelni és szeretni, hanem biztos intuitív érzékével jellegzetesen személyes álláspontot foglal el rokon vagy ellenszenvével (ha talán nem mindig mindenekelőtt, de mindenesetre itéletével párhuzamosan): akkor megérthetjük, hogy még a semlegesnek nevezhető moralisták is, mint például a zürichi Bovet doktor, határozottan állást foglalnak a házasságon kívüli barátság, azaz az ellen, hogy a férfinak feleségén kívül barátnője, az asszonynak férjén kívül barátja legyen. S az esetleges ilyen kapcsolatnak nyomban véget kell vetni, mihelyt az az érdekelt fél számára a házastárs előtt bármiféle elhallgatással vagy titkolódzással kezd járni, mihelyt amaz már nem láthat és hallhat szabadon mindent.

Abban, ha különnemű fiatalok közös munkájukban és hivatásukban bajtársi kapcsolatot tartanak fönn, semmiképpen nem szabad kicsinyesnek vagy aggályoskodónak lennünk. Viszont ha ez a bajtársiasság barátsággá mélyül s mégsem lesz jegyesi és házassági kapcsolattá, már jogosan emelhetünk bizonyos komoly fönntartásokat. Mert a puszta és valódi barátság határait tiszteletben tartani csak olyan egészen érett és kialakult személyiségek tudják, akik érzelmi világukat nemcsak áttekinteni, hanem fegyelmezetten ellenőrizni is képesek. Itt már a legmagasabb életművészetről van szó; s ha valaki fiatal fővel erre nagykönnyen alkalmasnak itéli magát, az nyilván magát erősen túl- s e művészetet sajnálatosan alábecsüli; ilyen szellemben pedig igazi barátság se ki nem alakulhat, se fönn nem maradhat". *(g. e.)*

NAPLÓ

BÚCSÚKKAL ELLÁTOTT ÁJTATOSSÁGOK. Egyházunk 1952-ben újra kiadta búcsúinak kincsestárát „Enchiridion Indulgentiarum" címmel, a Szent Apostoli Penitenciária 1952. március 3-án kelt dekretumával, mely minden más eddigi búcsúengedélyezést megszüntet és csak azokat ismeri el, amelyek ebben a 680 lapos kötetben szerepelnek. November és december hónapra többek között a következő búcsúkat találjuk az „Enchiridion"-ban:

November a „halottak hónapja", melyben az egyház a halottakért való mindennapi imádságra buzdítja a híveket. „Akik novemberben imádkoznak és ájtatosságokat végeznek az elhunyt hívek megsegítésére, a hónap minden napján 3 évi, egyszer pedig teljes búcsút nyernek „a szokott föltételek mellett" (gyónás, áldozás, templomlátogatás és imádság a Szentatya szándékára). Ha ilyen ájtatosságot közösen, templomban végeznek, minden nap 7 évi búcsút nyerhetnek, és egyszer teljes búcsút, ha az ájtatosságon legalább tizenötször résztvettek, gyóntak, áldoztak és a Szentatya szándékára imádkoztak .

Gazdagok és változatosak a halottak-napi búcsúk. „Akik halottak napján vagy az azt követő vasárnapon valamely templomot, nyilvános vagy (jogosan használt) félig nyilvános kápolnát meglátogatnak az elhunytak segítése céljából, mindannyiszor engedélyt nyernek teljes búcsúra, — amelyet azonban csak a tisztítótűzben szenvedő lelkekre lehet alkalmazni, — ha gyóntak, áldoztak és hat Miatyánkot, Üdvözlégyet és Dicsőséget imádkoztak minden látogatáskor a Szentatya szándékára". Ez a búcsúnyerési lehetőség az általános szabály szerint az előző nap déli 12 órájától a következő nap éjféli 12-ig érvényes. Az engedély vagylagos, azaz a búcsú vagy halottak napján, vagy a rákövetkező vasárnapon nyerhető el.

Halottak napjának nyolcadát (november 2-9) szintén különböző búcsúkkal látta el az egyház. Minden mise, bárki s bármely oltáron mondja, annak a léleknek a számára, akiért mondják, ugyanazt a kiváltságot nyeri, mintha kiváltságolt oltáron mondták volna. Akik halottak napjának nyolcadában meglátogatják a temetőt s ott akárcsak magukban is („mente", azaz nem ajakkal végzett imával) imádkoznak a halottakért, a szokásos föltételek mellett minden egyes napon teljes búcsút nyerhetnek, amely azonban csak a halottakra alkalmazható. A temetői búcsú tehát naponta csak egyszer nyerhető el; gyónni az általános szabály szerint csak egyszer kell, áldozni minden egyes napon. A halottaknapi templomlátogatással egybekötött búcsút viszont annyiszor lehet elnyerni, ahányszor az előírt föltételeket teljesítik.

December hónapra — (s ez az idén a Szeplőtlen Szűz 1954.-i jubiláris esztendejének előkészítő hónapja) — az egyház híveinek a Szeplőtlen Szűz tiszteletére való imádkozást ajánlja. „Akik decemberben bármely ájtatossági gyakorlatot végeznek a Szeplőtlen Szűz Mária tiszteletére, engedélyt nyerenk öt évi búcsúra a hónap minden egyes napján, s egyszer teljes búcsúra a szokott föltételek mellett, ha az ájtatosságot a hónap minden napján el-

végezték". Szeplőtlen Fogantatás ünnepe előtt kilencedet ajánl az egyház. Akik Szeplőtlen Szüz Mária ünnepe előtt az ő tiszteletére tartott nyilvános kilencnapos ájtatosságon vettek részt, engedélyt nyernek hét évi búcsúra minden egyes napon, és teljes búcsúra, ha legalább öt napon át résztvettek a kilenced könyörgésein, gyóntak, áldoztak és a Szentatya szándékára imádkoztak".

Búcsúval látta el az egyház a karácsony előtti kilencedet is. „Akik a karácsony előtti kilenc napon résztvesznek Jézusnak, az isteni kisdednek tiszteletére végzett nyilvános ájtatosságokon, engedélyt nyernek tíz évi búcsúra minden egyes napon, s teljes búcsúra, ha legalább öt napon át résztvettek a kilencnapos ájtatosságban, gyóntak, áldoztak és a Szentatya szándékára imádkoztak".

Karácsony éjszakáján búcsú nyerhető az éjféli misén való részvétellel. „A hívek, akik hálát akarnak adni az Atyaistennek az Ige megtestesülése által nyert jótéteményekért s az Úr születésének ünnepén az éjszakai szentmisén áhítatosan résztvettek, engedélyt nyernek tízévi búcsúra, s teljes búcsúra, ha gyóntak, áldoztak és a Szentatya szándékára imádkoztak. Azok pedig, akik az éjszakai zsolozsmán vagy a laudesen jelen voltak és vagy a zsoltárok éneklése és olvasmányok ájtatos olvasása által, vagy pedig az Ige megtestesülésén való jámbor elmélkedéssel és imádsággal követték azt, tíz évi búcsút nyernek". Az éjféli misén való részvétellel azonban csak az nyerhet búcsút, aki még azon kívül is résztvesz karácsony napján szentmisén, mert az egyszeri misehallgatás kötelező, s olyan cselekedettel, melyre törvény vagy parancs kötelez, nem lehet búcsút nyerni. (r. p.)

HILAIRE BELLOC ÚTJA. Pár héttel nyolcvanharmadik születésnapja előtt halt meg Hilaire Belloc, a költő, tanulmányíró, történész, filozófus, ujságíró, szónok és humorista. Azonfölül — miut egyik méltatója mondja — „katona, tengerész és vándor". Franciának született — apja ügyvéd volt, angol származású anyja a „Tamás bácsi kunyhója" francia fordítója — s csak harminc éves korában lett angol állampolgár, miután néhány évig a francia hadsereg tisztje volt s az oxfordi egyetemen kitüntetéssel elvégezte történelmi tanulmányait.

Könnyen fenyegethette volna a szétforgácsolódás veszélye; de mélyen átélt katolicizmusa célt és irányt adott életének. És nemcsak az övének, hanem nevezetes kortársáénak, Chestertonénak is.

Egy sohói kiskocsmában találkoztak először 1900-ban. Chesterton huszonhat éves volt, Belloc harminc. „Szalmakalapot viselt — emlékezett vissza később Chesterton erre a döntő találkozásra — mely árnyékot vetett szemére, erre a tengerész-szempárra, s kiemelte napóleoni állát. A kiskocsma valóságos menedéke lett azoknak a keveseknek, akiknek erős, de népszerűtlen különvéleményük volt a búr háborúról. Belloc késő éjszakáig beszélt, s a jó dolgok világító ösvényét hagyta maga után. Jó dolgokét, mondom, olyanokét, amik valóban jók s nem csak jól csengő szavak, s ezzel mindent megmondtam annak az embernek a legkomolyabb oldaláról, aki valamennyi kortársam között a legkeményebben harcolt jó dolgokért. A valóság és a tettekben való értelmesség

római igényét hozta magával álmaink közé, s ahogy belépett az ajtón, a veszély lehellete áradt be utána".

Chestretonra erősen hatott Belloc, elsősorban nagy érzékével a valóság és gúnyos-fölényes magatrtásával kora politikája és politikusai iránt. Ő irányította Chesterton figyelmét a társadalmi problémák keresztény megoldási lehetőségére, amely megtagad minden közösséget a kapitalizmussal és a tulajdon új fölosztásara törekszik. Elveit Belloc később két jelentős szociológiai művében fogalmazta meg, az első világháború alatt, majd 1936-ban, fáradhatatlanul, bár hiába emelve föl szavát kora két népszerű vezető szellemének, Shawnak és Wellsnek illúzióval szemben. A vádló kevéssé hálás szerepét vállalta a közvélemény előtt. Vádat emelt a plutokrácia ellen, mely a nemzet túlnyomó többségét kirekesztette a nemzeti javakból; a tizenkilencedik század kapitalistái ellen, a bankok és tőkések ellen, akik ellenőrzik a parlamentet és hatalmuk alá vetették az államot; az egyetemek ellen, melyek meghamisítják Anglia és Európa multját; Wells laposan anyagelvű történetszemlélete ellen; az első világháború után egy másodikat előkészítő imperializmus ellen; — s mindezt többnyire kínos éleslátással, de olykor nem kevésbbé kínos egyoldalúsággal és elfogultsággal is. De abban kétségkívül igaza volt, amikor a diadalát ülő agnoszticizmus közepett kitartóan hirdette annak a háború előtti nemzedéknek a szellemi fogyatékosságát, amely apáinak katolikus vagy protestáns hitét félretéve önhitten úgy vélte, hogy életét hit nélkül, pusztán némely erkölcsi elvek megőrzésével is sikerre viheti.

Angliát Belloc az összeomló európai világ egyik részének látta. „Európa vagy visszatér a hithez, vagy vége van" — írta 1920-ban, s nagyszabású képet festett a még egységesen keresztény Európáról s arról a keresztény hagyományról, amelynek uralma annakidején a szigetországra is kiterjedt. A kor akadémikus történészei, Gibbon, Maculay, Green utódai megbotránkoztak Belloc fölfogásán, amely szerint az európai katasztrófák végső forrása a vallási megoszlás korában és tényében keresendő. Kétségtelen, hogy az európai történelemnek ez a „latin" értelmezése épp oly egyoldalú és elfogult volt a maga módján, amilyen — a maguk módján — liberális és protestáns ellenfeleié. De Belloc sosem tartott igényt rá, hogy mint tárgyilagos szaktudóst olvassák, bármily erős történelmi érzéke és lélektani éleslátása volt is; ő a lelkiismeretek ébresztője akart lenni, aki történetírásban is, szociológiában is azt kívánja megmutatni, hogy a dolgokat nem csak a kézről kézre adott hagyomány szerint lehet és kell nézni, s az új szemléletnek is megvan a maga jogosultsága is, igazsága is.

Történelmi hőseit, Cromwellt, Richelieut, Hódító Vilmost a jellemábrázoló író élettel teljes művészetével idézi elénk, s mindegyiket annak bizonyságául, hogy — mint mondta — „Európa: a hit; s a hit: Európa". Nyilvánvaló, hogy e finoman kihegyezett „sarkigazság" érvénye, erősen vitatható. Az Egyház döntően meghatározta ugyan az európai fejlődés formáit, de nem függ az európai fejlődéstől s még kevésbbé azonosítható azzal. Abban, ahogyan a modern francia és német történelmet látta, Belloc, sajnos, nagyon is Maurras hatása alatt állt; osztozott annak elfogultságaiban s nélkülözte sokszor — mint nem egyszer Maurras is —

a kellő teológiai készültséget és pontosságot. Sőt, a francia szellemhez oly kiválóan illő nyomonjáró logikát is.

Ami Bellocot halhatatlanná teszi, méltánylói szerint elsősorban írói műve, s abban is főként a stílusa. Prózája erőteljes és kristálytiszta, humora életvidám, iróniája fuvalom-könnyű. Verseiben a realista mögött, akinek ismerték, meg-megjelenik a romantikus, aki valóban volt. Harcos volt, aki elmondhatja magáról: „Caritas non conturbat me", de aki római zarándoklatán alázatos szívvel adja meg magát valaminő derűs és meleg humanizmusnak s áhítattal gyönyörködik a hegyek és a tenger vad szépségeiben.

Intő hangja már évek óta elhallgatott. Az aggastyán, aki gyermekkorában Birminghamben Newman tanítványa volt s aki két gyermekét vesztette el a második világháborúban, barátai, könyvei és emlékei közt élt kedves sussexi házában. Ott érte a halál is. *(R. H.)*

AFRIKA EGYHÁZI TÉRKÉPE. 1901-ben az afrikai katolikusok száma mintegy másfél millió volt, ma meghaladja a 15 milliót. Száz esztendővel ezelőtt csak húsz egyházkerületet tartottak számon Afrikában, 1901-ben hatvanat; 1953 július 1-én a katolikus Afrika 233 egyházkerületre oszlik. Ezek a következők: két keleti szertartású patriarkátus, tizenöt érsekség, hatvanöt egyházmegye, három „nullius" apátság, kilencvennyolc latin szertartású apostoli vikariátus, két alexandriai szertartású apostoli exarchátus, negyvenhét prefektúra és egy „sui juris" misszió. A század elején a szentszéknek még nem volt képviselője Afrikában; ma Kairóban és a libériai Monroviában internuncius, Dakarban, Pretoriában, Monbasában és Léopoldville-ben apostoli delegátus s Addisz-Abebában **különleges szentszéki kiküldött működik.**

Ez a fejlődés természetesen alaposan megváltoztatta Afrika egyházi térképét. Az egyházkerületek nagy számbeli megszaporodása folytán szükségessé vált, hogy pontosabban meghatározzák és névvel lássák el őket. Egy a kutatók által éppen hogy föltárt kontinens annakidején csak nagyon vázlatos földrajzi adatokat nyujthatott; ezért aztán az első missziós kerületek többnyire egy-egy ország nevét viselték, mint: egyiptomi, guineai, ugandai vikariátus; vagy egy-egy folyóról, tóról, hegységről nevezték el őket, ahogyan például a nigeri, nilusi, zambezi, albert-tavi vagy kilimandzsárói vikariátus esetében történt. A hívek számának növekedése következtében a kezdetben igen nagy kiterjedésű kerületeket kisebb alkerületekre kellett osztani. A gyarmatosítás és a tudományos kutatások előrehaladásával a fekete kontinensre vonatkozó földrajzi ismeretek egyre alaposabbak és részletesebbek lettek: ezzel könnyebbé vált az új kerületek beosztása és körülhatárolása is. A hajdani bozót helyén nagy központi települések keletkeztek s városok alakultak; természetes, hogy ezeket választották székhelyükül a püspökök és vikáriusok is, s ettől fogva ezek a központok adták — és adják — a meglevő — és még ezután szervezendő — egyházkerületek nevét. (l. c.)

ITHAKA ROMBADÓLT... Augusztus elején rettenetes földrengés pusztított a görög szigetvilágban. Augusztus 7-én, pénteken

hatvan tagú francia csoport érkezett Kefallinia sziget kikötőjébe, Szamiba. Még aznap Argosztoliba, a sziget tizenötezer lakosú fővárosába utaztak, mely tizenkét kilométerre fekszik a kikötőtől. Szabad ég alatt ütöttek tábort az Argosztoli mellett emelkedő Faraó hegy aljában. „Vasárnap — írja e hatvantagú csoport egy életbenmaradt tagja — tíz óra előtt tíz perccel, amint Argosztoli egy kis vendéglőjében reggeliztem, dörejt hallottam s éreztem, hogy megmozdul alattam a föld. Kirohantam, hogy tudakozódjam a zaj oka felől; azt hittem, robbanás történt. „Földrengés" — világosítottak föl nyugodtan a járókelők.

A rengés húsz-harminc másodpercig tarthatott. Semmi nyoma nem maradt, sem a beton, sem a téglaépületeken. Az egész dolog inkább hatott szokatlanul, mint ijesztően. Nemsokára megtudtuk, hogy a földalatti hullám, mely éppen csak megrázta Argosztolit, teljesen rombadöntötte Szami kikötőjét, ahol előző nap partraszálltunk.

Este szél támadt, ami csak a legritkábban történik meg ezen a szélcsöndes tájon. A szél minden egyes rohamát enyhe földmozgás, azt pedig messzi mennydörgéshez hasonló moraj előzte meg. A hétfői nap azonban nyugodtan telt el. Este társaimmal csónak-kirándulást tettünk a közeli Lixurion kisvárosba, onnét gyönyörködtünk a napnyugtában a Jón tenger fölött; éjjel egy óra körül érkeztünk vissza szállásunkra.

Rosszul aludtam. Hajnalban aztán ebből a nyugtalan félálomból is fölvert egy sajátos hangverseny: az egész vidék megtelt állati üvöltéssel, kutyavonyítással, öszvérek, szamarak és tehenek keserves bőgésével. Riasztó, félelmetes koncert.

Szerda, regel fél hat. Éppen azon tűnődöm, mi lehet e sajátos nyugtalanság oka, amikor megrendül alattam a föld. Kiugrom ágyamból; lehetetlen talpon maradnom, a rengés valósággal a földhöz tapaszt, aztán hirtelen végetér. Rövidesen híre jár, hogy esti kirándulásunk székhelye, Lixurion kikötője romokban hever. A földrengés valamennyi házát összedöntötte s valósággal leberetválta. Ugyanakkor érkezik annak híre, hogy Ithaka szigete, Ulysses hajdani hazája, Argosztolitól légvonalban tizenöt kilométerre, szintén rombadőlt.

Körülöttünk Argosztolinak is siralmas a képe. Házak váltak szét, falak nyíltak meg és dőltek össze, a város házainak nyolcvan százaléka lakhatatlanná vált. A lakosság feszült idegekkel, aggódva, de meglepően fegyelmezetten a tereken tolong; a mentési munkálatokat szervezik. A kórház, kétemeletes betonépület, sértetlen s kész a súlyos sebesültek befogadására. Megtudjuk, hogy a reggeli rengésnek háromszáz halálos áldozata van. A föld mindenütt meggyűrődött és megrepedezett, tanúskodik a bensejét marcangoló vak erőkről.

A hegyoldalon lassan eloszlik a füst és a por. Az ottani kis faluk mind elpusztultak. Sebesültek, aggastyánok, gyermekek özönlenek lefelé a lejtőkön... Az egész szerdai nap azzal telik, hogy segédkezünk a kórházban, és segítünk odakint a sebesülteken és hontalanokon, a hirtelenében fölvont szükség-sátrakban.

Táborunk fölött a Faraó csúcsán a rendőrség rádiókat és szemafórt helyezett üzembe, morzejelekkel kér segítséget az elhaladó hajóktól. Mert a kórház zsúfolásig megtelt, a legsúlyosabb be-

tegeket el kellene szállítani, nincs ívóvíz, elfogyott a gyógyszer... S közben egyre áradnak a sebesültek. Csütörtökön reggel végre két görög hadihajó érkezik Pireoszból, gyógyszert s vizet hoz, és sebesülteket vesz föl födélzetére, hogy Patraszba szállítsa őket.

Szerdáról csütörtökre virradó éjjel a rengés állandósul. Az állatoknak még az előzőnél is izgatottabb koncertja kíséri. Meg az a süket mennydörgés, mely immár nem a magasból, hanem a föld alól jön.

Csütörtökön fél tizenkettő körül éppen sebesültet szállítok a város közepén, amikor egy irtózatos lökés levág a földre. A talaj lüktet, minden összeomlik körülöttünk, a házak szétfröccsennek mint a túlérett gyümölcs, a fák kifordulnak a földből, a telefonpóznák lezuhannak. S mindent por föd, fél méternyire se látni. Alattunk mozog, hullámzik, gyűrődik, emelkedik-süpped a talaj. Perceken át lázálomba illő dübörgés hallatszik. A hegyről bazalttömbök görögnek lefelé és sziklák záporoznak. És szemközt a várossal egyszerre kettéhasad a hegy. Kicsap a tenger s elnyeli a város melletti mezőt. A porban, romok közt emberek rohangálnak eszelősen, s a maradék falak tövében reménytelenül kiáltoznak a sebesültek. Valóban pokoli látvány. Nem egészen két perc alatt Argosztoli tökéletesen elpusztult s az egész Kefallinia sziget súlyos károkat szenvedett. Húsz kilométerrel lejjebb Zakinthoszt hasonló sors érte. Az idő közben változatlanul derűs, a nap szinte diadalmas fénnyel ragyog e megdermedt pokol fölött, s arca elé csak néha von fátyolt egy-egy füst vagy porfelleg.

A kórház összedőlt, maga alá temette betegeit és személyzetét. Délben tűz támad s hamarosan elharapódzik a szél segítségével, mely minden egyes rengésre újult erővel támad föl. Emberi erő itt már tehetetlen; nem tehetünk egyebet, mint a bennszülöttek: várjuk a katasztrófa végét, vagy a halált, vagy azt, hogy elszállítsanak innét, ebből a folyamatos pusztulásból. Mindenütt romok, halottak, súlyos sebesültek, s a kín, félelem, nyomorúság és őrület kétségbeejtő jelenetei. Megpróbálok biztonságba helyezni egy hétéves kisfiút. Apja, anyja, három testvére odaveszett...

Két társunkat, akikre rádőlt a póstaépület, sikerül kiásnunk. Egy gerenda megoltalmazta őket: egyetlen karcolás sem esett rajtuk. De a pósta egész személyzete elpusztult.

Négy óra tájban, e végzetes csütörtökön, fölmegyünk a táborunkba, a Faraó tövébe. Minden földulva. A fennsíkról belátni a tájat: csupa rom, tűz és hamu. A föld egész nap mozog, szapora rengésekkel, ütemes morajjal. Argosztoli központjában egyetlen ház sem maradt épen, a legerősebbek sem, a vasbetonból emeltek sem.

Délután görög repülők ejtőernyővel élelmet, sátrakat, gyógyszert, ivóvizet dobnak le. Értesítést kapunk, hogy csoportunkat egy sebesültszállító hajó veszi föl és szállítja el a szigetről. Éjszaka elhagyjuk Argosztolit; hajónk, az Alphios rajtunk és a sebesülteken kívül húsz félévesnél kisebb csecsemőt visz Patraszba. Se apjuk, se anyjuk immár...

A kataklizma sebtében összeírt veszteséglistája: több mint ezer halott Kefallinia, több mint ezerötszáz Zakinthosz szigetén; Ithaka szigete teljesen elpusztult. De a végleges mérleget csak hetek múltán lehet fölállítani, s akkor is nagyon pontatlan lesz. Meg kell

várni a romok eltakarítását... (A veszteségek valóban sokkal súlyosabbaknak bizonyultak!)

A leírhatatlan pusztulás e látványával szemben — fejezi be beszámolóját a katasztrófa szemtanúja a „La Croix" hasábjain — hangsúlyoznunk kell valamit. Az emberi erőt meghaladó csapás ezúttal is találkozott egy hozzá méltó hatalommal: az emberi szolidaritással. Mint nemrégiben a hollandiai katasztrófa alkalmával, az országok versenyezve siettek a károsultak segítségére. S ezek a szerencsétlenek sosem engedtek a pániknak: nyugalmuk és bátorságuk nem rendült meg a rettenetes megpróbáltatásban. Fájdalom, megdöbbenés, kétségbeesés közepett, amit általában mélységes hit mérsékelt és ellensúlyozott, megőrizték méltóságukat és sosem engedtek sem a nyájösztönnek, sem az önzésnek". Balsorsban válik el, ki ember a talpán — mondják. Görögország földrengés-sujtotta népe nagynak mutatkozott balsorsában.

(A. M. E.)

MAR IVANIOS HALÁLA. Érseki székhelyén, Trivandrumban hosszas betegség után elhunyt Mar Ivanios, eredeti nevén Panickerveetil György Tamás, „India Newmanja". 1882-ben született Mavelikarában, régi, jónevű, a szakadár jakobita keresztény szektához tartozó családból. A kitűnő képességű fiatalember a papi pályára lépett, Madrasban gazdaságtudományi tanulmányokat végzett s elnyerte az európai licenciátusnak megfelelő fokozatot, majd a következő évben, 1907-ben pappá szentelték s a kottayami jakobita szeminárium főnöke lett. Egy tekintélyes jakobita püspök, Mar Dionysios támogatását és bizalmát élvezve mozgalmat indított egyrészt az indiai jakobita egyház önállóságának kivívására, másrészt klérusának megreformálása. Érdeklődése ezután elsősorban a pedagógiai kérdések felé fordult. Nevelői érdemeinek csakhamar akkora híre támadt, hogy a Kalkutta melletti Serampore protestáns alapítású felekezetközi kollégiuma meghívta tanárának; 1914-19 közt itt tanította a gazdaságtudományt és a szír nyelvet s egy ideig igazgatója is volt az intézetnek. 1919-ben tért vissza Malabarba, azzal az elhatározással, hogy szerzetet alapít. A fiatalemberek, kik köréje gyűltek, részben kottoyami és seramporei tanítványai voltak; s ami ebben az időben hallatlan dolog volt: jakobita lányok is csatlakoztak mozgalmához, elhagyták családjukat s anglikán apácák vezetésével szerzetesi életre adták magukat. Ő elkészítette a kettős rend, a Krisztus Követése testvéreinek és nővéreinek szabályzatát, melyben Szent Benedek, Nagy Szent Vazul és Szent Ferenc szabályzatát akarta egyesíteni Szent Ignác lelkigyakorlatának szellemével. 1919 és 1925 közt a testvérek és nővérek a hét jakobita eparchia, egyházmegye közül ötben megtelepedtek és csakhamar hatalmas szerepet vittek a szemlélődő és apostoli élet alakításában.

1925-ben Mar Ivaniost Bethánia metropolitájává szentelték föl; segédpüspöke Tiruvallában Mar Theophilos, egykori seramporai tanítványa lett. Kettejük nevéhez fűződik a jakobiták Rómához csatlakozásának az indiai egyház történetében rendkívül nagyjelentőségű ténye. Mar Ivanios ugyanis már kalkuttai tartózkodása alatt ráeszmélt arra, milyen ingatag alapokon nyugszik minden olyan keresztény közösség, amely nem kapcsolódik valamely hi-

teles lelki-szellemi középponthoz. Ezt a középpontot pedig Rómában találta meg. Vele egyetértő püspöktársai már 1925-ben fölhatalmazták, kezdjen tárgyalást Rómával. Ő először a szír-katolikusok pátriárkájához fordult, aki egyenest a pápához utasította. Időközben dzonban püspöktársai, Theophilos kivételével, eltértek eredeti elhatározásuktól, félve egyes világi jakobita körök ellenállásától, úgy hogy a döntő pillanatban, 1930 szeptember 20-án csak ők ketten írták alá hitvallásukat és a csatlakozás okmányát a quiloni latin és a changanacherryi szír-malabár püspök előtt. Ettől kezdve, bírálatok és támadások ellenére is, az egységmozgalom mind erősebb lendületet vett. Négy év alatt a hívek száma közel húszezerre szaporodott, részben hindu vallásról áttértekkel. 1932 június 11-én a szentszék hivatalosan fölállította a szír-malankár metropolitai tartományt, melynek első érseke Trivandrum székhellyel Mar Ivanios lett, segédpüspöke pedig Tiruvalla székhellyel Mar Theophilos. Bethániának, az általa alapított rend középponti kolostorának majdnem valamennyi férfi-tagja s a rend teljes női ága követte Mar Ivaniost. Két püspök csatlakozott később, 1937-ben volt tanítványa, Mar Severios, s 1939-ben Mar Dioscuros. Huszonhárom év alatt közel nyolcvanezer hívő s mintegy százhatvan pap és szerzetes lépett be az indiai katolikus közösségbe.

Mar Ivanios, aki 1932-ben Európában is járt és XI. Pius pápa kezéből kapta meg a palliumot, a kor legnagyobb indiai vallási egységmozgalmát kezdeményezte és vezette céljához, nem minden nehézség és küzdelem nélkül, de kiváló tehetségével mindig legyőzve az elébe tornyosuló akadályokat. Honfitársai nem méltatlanul nevezték India Newmanjának. Hatalmas tudásával, az Egyházról való páratlanul mély fölfogásával, a patrisztika — főleg a szír szentatyák — kiváló ismeretével épp oly nagy hatást keltett azokban, akik ismerték, mint nagyszerű szónoki képességével, mégpedig mind anyanyelvén, mind angolul. Kitűnő pedagógus is volt s e téren való fáradozásainak legszebb eredménye annak az egyeteemnek a megalapítása, amely hálából az ő nevét fogja viselni. Neki köszönhető, hogy részben máris megvalósult, amit egy kiváló szír-malabár pap, Panjikaran mondott 1930-ban: „Azt hiszem, félszázadon belül a mai disszidensek mind meg fogják találni otthonukat a katolikus egyházban". (e. r. h.)

A VIZSOLYI FRESKÓK. „Szebbnél-szebb tájakon járok barátom; ma a Hegyalján jöttem keresztül. Szerencsnél legszebb a kilátás. Délre hosszú, hosszú rónaság le egészen a Tiszáig; keletre az egykori tűzokádó, a tokaji hegy, mely magában áll, mint hadsereg előtt a vezér. Ott áll magas fejével, kék köpenyegben, komoly méltósággal... Északra a többi hegyaljai hegyek, hosszú sorban"... Ezeket a sorokat idézhetné az utas, ha olvasta valaha Petőfi „Úti" leveleit", amikor Szerencsen vonatra ül, hogy Vizsoly felé vegye útját. A Zempléni hegysor vulkáni eredetű, kúp- vagy sátoralakú hegyei kísérik hűségesen. A napos lejtőkön szőlőskertek, a hegyek lábánál borospincék, a csúcsokon imittamott várromok tünedeznek elő. Vizsoly a Hernád mellett fekszik. Valamikor szorosan a víz mentén nyúlt el, talán innét a neve is (Vízsor), később azonban följebb húzódott.

Ősrégi település. Már a rómaiak idejében lakott hely volt. Erre mutat, hogy a templom apszisa római téglából épült. Az Árpádok korában, akiknek itteni birtoka Hidasnémetitől Hernádnémetiig terjedt, jelentős középponttá vált. Ebben az időben Egyházas-Vizsolynak hívták. Később Károlyi Gáspár Bibliája révén ismét híressé lett és Bibliás-Vizsolynak nevezték. A Rákóczi-fölkelés idején pedig a Harcos-Vizsoly nevet kapta. Ekkor az őslakosság kipusztult; helyükbe rutének és szlovákok jöttek, de később ezek is elmagyarosodtak.

Vizsolynak ma három temploma van: katolikus, görög-katolikus és református. Ha időnkint mindhárom templom harangjai egyszerre szólalnak meg, ünnepélyes zúgásuk betölti a Hernád völgyét. A legősibb templom — ma a reformátusoké — freskói révén vált az utóbbi időkben nevezetessé. A negyvenes években a templom javítása közben a jelentéktelen festés alól régi freskó bukkant elő. A restaurálást 1943-ban Szentiványi Endre kezdte meg. A legrégibb és legjelentősebb freskók restaurálására azonban csak 1952-ben került sor. A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja megbízásából Jancsky Veronika és Bartha László restaurátorok végzik a nehéz feladatot.

A templom legrégibb része, a félköríves apszidiol a XI. század utolsó harmadában épülhetett. Ehhez csatlakozott a XII. század végén a keresztboltozat, amelynek stílusa a legkorábbi gótika jegyeit mutatja. Alapfalai kb. 3 méter magasságig még románkoriak. A mai hajó még későbbi származású: a XIV. század végén, vagy a XV. elején épült.

Már eddig is sok kisebb-nagyobb falfestményt tártak fel. Mind tárgyukat, mind keletkezésük idejét tekintve nagyon változatosak. Legrégibbek az apszidiol félkupoláján látható, a XI. század végéről származó töredékek, amelyek valószínűleg *ősszüleink kiűzetését a Paradicsomból,* valamint a *Szentcsaládot* ábrázolják. Érdekes a hatszárnyú angyal és a szárnyas kardot tartó oroszlán is. A festmény a Francioarszágban ebben az időben elterjedt u. n. fresco-secco eljárással készült. A francia koraromán festészet az ábrázolással is sok analógiát mutat. Ugyanez a hatszárnyú angyal például megtalálható egy franria kápolnában is. A falfestménytöredék talán legrégibb festészeti emlékünk, megelőzi a feldebrőit.

Alatta körbefutó románkori ornamentika, a XII. század közepéről. A XIII. századból valók az ornamens alatt látható festmények, baloldalt *Jézus születése* (töredékes) és jobboldalon a *Háromkirályok imádása,* kiváló koragótikus munka, amelyben még sok román elem fedezhető fel. Az ábrázolás érdekessége, hogy Jézus születésénél a Szűzanya ágyban fekszik. A napkeleti királyok fején pedig, mint a korabeli francia freskókon is látható, négyszögletű korona van.

A keresztboltozatos helyiség apszis fölötti falán a *Mennybemenetel* képe egyidejű a boltozat építésével. Ugyancsak ebből az időből származik a jobboldali falon látható angyal alakja is. Ezek már secco technikával festett falképek. A Mennybemenetel képén Jézust az u. n. mandolna foglalja keretbe, alája a festő Jézus lábnyomait is odafestette. A XV. század elejéről való a

nagy Krisztus-kép a donátorral és családjával. Egyidős ezzel és ugyanattól a kéztől származik a Mennybemenetel alatt végighúzódó s felfelé néző fejek csoportja. A gótikus bordák közötti cikkelyek is festve voltak, későbbi eredetű, igen gyenge minőségű alakokkal; töredékeik itt-ott még láthatók.

A legújabb részben, a hajóban is sok falfestményt tártak fel. A szemben lévő falon Szent Kristóf hatalmas alakja és két másik szent, talán Szent György és Szent Márton képe látható. Fölöttük, a hajó egész szélességében nagy falkép húzódik végig; mindezek az oxydvörös három árnyalatával, okkerrel és néhol feketével festve, csak itt-ott tűnik föl az u. n. zöld földnek néhány tónusa. A jelenetek az *Angyali üdvözletet, Szűz Mária látogatását Szent Erzsébetnél, Jézus születését és bemutatását* ábrázolják. A hajó baloldali falán egész sereg falfestmény sorakozik föl: *Szent Erzsébet* (Ker. Sz. János anyja), a *Szentkereszt feltalálása, egy szent apátnő,* a *Golgota, palástos Mária,* a *kánai menyegző, Szent László harca a kunokkal* (töredék), mind a késői gótika értékes emlékei a XV. századból. Ezeket a falfestményeket már a XVI. század elején is restaurálták.

A templom épülete, mely valamikor az árpádházi királyasszonyok udvari kápolnája volt, az idők folyamán sok változáson ment keresztül. Ma zömök tornyával, részeinek arányával, emelkedő ritmusával külsőleg is megkapó látványt nyújt. A templom történetének nevezetes eseményéről tanúskodnak annak a toldaléknak nyomai, amelyet Rákóczi Zsigmond, Eger várának kapitánya, később erdélyi fejedelem, Vizsoly mezőváros földesura építtetett a hátulsó részhez. Ide tették Károlyi Gáspár Bibliájának kinyomtatott íveit s a hagyomány szerint zavaros időkben itt működött a Galgócról átköltözött nyomdász, Mantskovit Bálint könyvsajtója is. Károlyi, mint gönci esperes, 1586-ban kezdte meg a fordítást s annak elkészült részeit a vizsolyi nyomda 1587-től kezdve már folyamatosan szedte és nyomtatta. Gönctől Vizsoly csupán 12 kilométerre van s Károlyi a gönci iskola tanulóival küldözgette a kéziratokat Vizsolyba. Köztük volt a későbbi zsoltárfordító, Szenczi Molnár Albert is. 1590-ben fejezték be a nagy munkát. 2412 nagy ívalakú oldal. Hány példány készült belőle, nem tudjuk pontosan. Az általános vélemény szerint 800. Ma már csak háromról tudunk. Az egyik itt van Vizsolyon.

Amint a modern lelkészlak virágos tornácán a templom mostani lelkészével, Kovács Lajossal együtt nézegetjük a testes ősi könyvet, forgatjuk a megsárgult, de időtálló lapokat, gyönyörködünk a nemes metszésű betűkben, amiknek mintáit közel 400 esztendővel ezelőtt Báthory István hozatta Németországból, a freskók és a hegyek párás koszorújából előlép az „istenes vén ember" szikár alakja, mint a magyar tehetség és akarat szimbóluma. *(t.t.)*

HIVATÁSOK KIÁLLÍTÁSA. Az Egyház legkomolyabb gondjai közé tartozik a papi hivatások világszerte tapasztalható megfogyatkozása. Az angol püspökök három évvel ezelőtt elhatározták, hogy a baj leküzdésére igénybeveszik azt az igen modern és korszerű módot, amelyet a jól rendezett kiállítások nyujtanak. Ebben a szellemben nyílt meg két évvel ezelőtt Manchesterben, tavaly

pedig Glasgowban a „Hivatások kiállítása", melyet katolikusok és nemkatolikusok ezrei látogattak meg. E két korábbi vállalkozás sikerén fölbátorodva a rendezőség úgy döntött, hogy az idén magában Londonban, az óriási méretű Olimpia arénában mutatja be az érdeklődőknek e papi élet és tevékenység minden ágára és minden mozzanatára kiterjedő kiállítást, ezúttal a korábbi kettőnél is bővebb és színesebb anyaggal. Az angol püspöki kar, élén Griffin bíboros westminsteri érsekkel nemcsak a híveket szólította föl, hogy imádkozzanak a kiállítás lelki sikeréért s a papi hivatások számának gyarapodásáért, hanem közös pásztorlevelet is adott ki, melyet az érsekség valamennyi templomában fölolvastak, s melyben a szülők figyelmét igen határozott szavakkal irányították a világegyháznak erre a napjainkban talán legégetőbb belső problémájára. A kiállítást egyébként főpapi szentmise nyitotta meg és harminc pap szentelésével zárult; amíg tartott, az arénában minden nap szentmisét mutattak be. A rendezés mindenben megfelelt a modern igényeknek. Megfelelő vezető gárda gondoskodott a látogatók tájékoztatásáról. Gondoskodás történt megfelelő programmokról, rendszeres filmszolgálatról és konferenciák tartásáról. Bőséges kocsipark látta el a közlekedést; kávéházak és vendéglők álltak az érdeklődők rendelkezésére. A messzi vidékekről odasereglett tömegek elhelyezésére azt a kunyhótábort használták, melyben kevéssel előbb az angol koronázásra érkezett túristákat szállásolták el. Azonfölül vendéglátó központokat is szervezték, olyanok számára, akik csak egy-két éjszakát töltenek Londonban; a férőhelyek száma több mint ötszáz. Népes hívőcsoportok érkeztek társas repülőgépen. Különösen az írek keresték föl nagy számban az érdekes és eredményesnek ígérkező kiállítást. (e. b.)

SZENT LUJZA A SORBONNE-ON. Májusban történt; egy bizonyos Margaret nővér mutatta be a Sorbonne-on doktori értekezését Marillac Szent Lujza szociális művéről. „A komoly tárgy, a komor terem, a javarészt lazaristákból és irgalmasnővérekből álló hallgatóság s a méltóságteljes magatartású tanári kar egyaránt tiszteletteljes csöndet parancsolt" — írja az esetről beszámoló Jean Calvet, maga is professzor, s egyike a legkitűnőbb francia tudósoknak. A kis terem, ahol a vizsga folyt, távol a forgalom zajától s szinte eldugva a Sorbonne labirintusában, „kiválóan alkalmas volt arra, hogy minden érdeklődés a Fronde nyomorúságaira s a szentvincés szeretetműveknek vele szembeszálló hősiességére irányuljon.

Jó negyedórája folyt a vizsga ebben a szinte feszült légkörben, amikor váratlan dolog történt, olyasmi, „amitől — mondja Calvet — anélkül hogy meg tudná mondani, miért, elszorul az ember torka". Kinyílt az ajtó s a küszöbön, a kíváncsian hátraforduló hallgatóság tekintetének keresztüzében megjelent egy „melós". Egy igazi „melós", színehagyott, itt-ott foltozott overallban, kemény, árkos arccal, akár Molière „Don Juan"-jának szegénye, nyugodtan, minden kihívás és minden szégyenkezés nélkül; betette maga után az ajtót s leült az utolsó padban.

Hallgatókban, tanárokban egy percre elakadt a lélekzet. Itt állt, szemközt velük, a Szegény, az Evangélium, Assisi Szent Ferenc, Páli Szent Vince és Molière szegénye, mintha valami titkos

sugallat vezette volna ide, ebbe az eldugott terembe, ahol róla volt szó. Talán azt akarta meghallgatni, mit mondanak róla a jóakaratú emberek, akik kifogástalan ruhában járnak és minden nap jóllaknak?

Ezúttal elégedett lehetett, a vizsgázóval is, a vizsgáztatókkal is, a tézissel is. Kis noteszt vett elő s durván faragott parányi ceruzát; jegyzeteket készített. Talán, hogy pontosan be tudjon számolni a hallottakról? De vajjon kinek? Pár perccel a vizsga befejezése előtt fölállt, csöndesen az ajtóhoz lépett s kiment. Komolyan és titokzatosan. S elnyelték a Sorbonne folyosói.

Ennyi volt az egész. „Bizonyára egyedülálló eset a doktorátusok történetében — mondja Calvet. — De el lehet tűnődni rajta".

Nagyjában ezzel a vizsgával egyidőben tartották nemzetközi kongresszusukat Párisban Szent Vince „szeretethölgyei" és Marillac Szent Lujza leányai. A „Dames de la Charité" intézményét Szent Vince — mint mindent, valósággal rögtönzésszerűen — 1617-ben alapította, azzal a céllal, hogy a tehetősebb asszonyok szabadidejét a szegények gondozásában hasznosítsa s a gondtalanul élőket ránevelje, hogy a vagyon szigorú szociális kötelezettségeket jelent. S az intézmény Vince irányításával szinte csodákat tett; a szent fáradhatatlanul állította szembe hölgyeit a legnagyobb és legreménytelenebb nehézségekkel, de nem hogy meghátráljanak vagy sopánkodjanak, hanem hogy Istenbe vetett rendíthetetlen bizalommal minden „lehetetlennél" erősebbeknek bizonyuljanak.

Az intézmény ma is olyan, mint a tizenhetedik században volt; nincs semmiféle specialitása s az a föladata, hogy mindenütt, ahol nyomorúság és szenvedés sujtja az embereket, fölvegye Szent Vince szellemében a küzdelmet a bajokkal. Ahogy megalakulásakor, úgy ma is alkalmazkodik az időkhöz, a kor követelményeihez, a Szent Vincére és Marillac Szent Lujzára oly jellemző realizmussal. Ennek szellemében keletkezett a „Szent Lujza leányai" intézmény is. Hajdanában a fiatal lányok, míg férjhez nem mentek, jóformán el sem hagyták a szülői házat; elzártan éltek, semmi saját tevékenységre nem nyílt lehetőségük. A mai lány viszont önálló, kint él a világban s maga rendelkezik magával. Ez a függetlenség tette lehetővé, hogy az asszonyok társulata mellett kialakuljon a lányoké is, Szent Lujza nevében s ugyanazzal a céllal, mint aminővel a „Dames de la Charité" tagjai működnek: orvosolni minden formájában a nyomorúságot, elesettséget. Ha van „specialitásuk", az az öregek istápolása: egyik legszebb módja az irgalmasságnak, amit fiatal lélek gyakorolhat, amikor ifjúsága derűjével beragyogja e hagyatló s nem egyszer oly szomorú életek alkonyát.

A „Szent Lujza leányai" kongresszusának zárószavait Fentin bíboros párisi érsek mondta. „Sok problémát fölvetettek — jelentette ki; — de ne felejtsék el: a problémákat az emberek vetik föl, de a szentek oldják meg". Mint ahogyan arra a félelmetes kérdésre is, amelyet Molière szegénye képviselt, egy szent, Páli Szent Vince — és az ő vezetésével Marillac Szent Lujza — adta meg a választ.

„Ki tudja — írja Calvet — a Sorbonne melósát is nem Szent Vince küldte-e, hogy tájékozódjék és megtudja, hogy miután hosz-

szasan írtunk és értekeztünk kedves lelki leányának apostoli művéről, készek vagyunk-e rá, hogy hozzá hasonlóan szentjei legyünk az irgalmas szeretetnek". *(ry).*

AZ ANGOL KÖNYVPIAC VALLÁSOS UJDONSÁGAI. A Times legutóbbi, irodalmi melléklete közel 70 lepedőnyi oldalon hozza az angol könyvpiac őszi termékeit, melyek éppen a napokban hagyják el a sajtót. A több ezernyi könyvben sokat lehet tallózni. Sztálin marsall összes műveinek első három kötete, nagy zeneszerzőnk, Bartók Béla élete, az indiai miniszterelnökről, Nehruról szóló tanulmány mellett — hogy csak az ismertebbeket említsük — tág helyet kapott a vallásos kérdés is. Akár az anglikán, akár a katolikus, akár a többi vallások könyveit nézzük, igen sokfajta tudományos és ismeretterjesztő művet találunk.

A klasszikus katolikus könyvek között első helyen áll a Fiorettinek és Szent Benedek reguláinak, modern fordítása. Szent Ágoston művei közül Vallomásai, Soliloquiája, a szabadakaratról, a hitről és a hitvallásról (De fide et Symbolo) szóló könyveinek fordításával találkozunk a különböző könyvkiadócégek listáján.

A modern katolikus irodalomból emeljük ki P. Mould-nak a szentek szigetéről, Irországról szóló könyvét, melyben a kelta egyház élénk leírásával és nagy szellemeivel találkozunk. Sok könyvet kapott M. Talbott ír munkás, akinek boldoggáavatása folyamatban van. Katolikusok és anglikánok egyaránt versenyeznek életének megírásában. A manchesteri egyetem két tanára, Cheney és Semple III. Ince pápának Angliával foglalkozó válogatott leveleit tette közzé. Ezek a többnyire eddig kiadatlan levelek az angol János királynak a pápával való szembenállását és végül engedelmességét mutatják be hűen a történelem iránt érdeklődőknek. A művészettel foglalkozók a római Szent Péter bazilikáról és a korai keresztény elefántcsont faragványokról olvashatnak két, elég tekintélyes tanulmányt. A szentírást Mgr. R. Knox prelátusnak a négy evangéliumhoz írt kommentárja képviseli. Kimerítő könyvet kapott Szent Teréz és Keresztes Szent János kora is. A népszerűsítő hittudományi könyvek közül említsük meg Aquinói Szent Tamás új életrajzát, a liturgikus könyvek közül a gyónás, a szentmise és a szentleckék uj, liturgikus magyarázatát.

Az Oxford-mozgalommal sokban rokon cambridgei mozgalom elindulásának 75 éves évfordulójára J. C. Pollock írt tekintélyes történelmi tanulmányt. Minket magyarokat közelebbről érdekel az amerikai E. M. Wilbur unitárius vallástörténelme, mely már címében is kifejezetten jelzi, hogy foglalkozik az erdélyi unitárius felekezettel is. A munka két kötete közül az első a szoconianizmust és hittani elődeit, a most megjelent második kötet pedig az erdélyi, angliai és amerikai unitárius egyház történetét dolgozza fel. A szerző nagy műve előszavában kifejti, hogy mind a három területen vallásuk főjellemvonásait kutatta: a teljes lelkiismereti szabadságot, a megkötöttség nélküli igazságot és a vallási toleranciát. Higgadt hangon ír az erdélyi politikai harcokról, a vezetők, főleg Dávid Ferenc munkásságáról, a kálvinistákkal és a jezsuitákkal lefolyt harcokról, valamint János Zsigmondról, aki a világtörténelem egyetlen unitárius vallású királya volt. Nagyobb

érdeklődésre tarthat majd számot Ph. Hughes három kötetes nagy munkája az angliai reformáció történelméről. A különböző protestáns felekezetek kiadványai közül említsük meg a kvékerek nevelési módszeréről írt könyvet, mely az angliai kvéker iskolák módszertanát kívánja ismertetni; az előttem teljességgel ismeretlen u. n. „zarándok egyház" délindiai missziójának első öt évéről szóló beszámolót, M. Spinka tollából Husz János, Erazmus és a konciliaristák (zsinati-eszme hívei) reformtörekvéseit; végül a címben és az ismertetésben igen sokat ígérő könyvet: az alapvető gazdasági problémák keresztény megvilágítását, melyet a glasgowi egyetem társadalomgazdasági előadója, J. F. Sleeman írt. Az államvallás bizony gyenge kis könyvekkel vesz részt az őszi könyvpiacon. Említésre talán csak egy méltó, melyet „Tévedhetetlen tévedések" címen adtak ki. Ebben a pápai csalatkozhatatlanság ellen sorakoztatják fel érveiket.

A mohamedán vallás a Korán teljes kiadásával s egy iszlám enciklopédiával szerepel.

Túlsok ujdonságot nem találunk a vallási könyvekben. Az általános kép is valahogy azt bizonyítja, hogy az anglikán államvallás igen erőtlen, míg a katolikus irodalom szépen, erősen fejlődik.

Az irodalmi melléklet legnagyobb részét igen érdekes tanulmányok töltik be. Összefoglaló címük talán ez lehetne: gondolatok és utógondolatok az elmult ötven esztendő legnagyobb irodalmi sikereiről. Közlik az akkor írt kritikát és most korunkba beleállítva újabb kritikában ismertetik a könyv eszmei és irodalmi hatását. Sokszor bizony meg kell állapítanunk, milyen nagy a különbség a hajdani dicséret és a húsz-harminc év utáni vélemény közt. (kormos)

Felelős kiadó: Sík Sándor

Budai-nyomda I. sz. telepe — F. v.: Várnagy József ig. 3325 53 4800 db.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Hibaigazítás. A Vigilia októberi számában A hatvanévesek Angyala c. vers I. részébe két sajtóhiba csúszott be. Az 507. lapnak alulról 9. sorában *imánál igazabbat* helyett *imának igazabbat* olvasandó, — az alulról 4. sorban pedig *feloszlik* helyett *elfoszlik* a helyes.

Cs. K. Ne terhelje meg magát anyagilag sem munkában azzal a „gyönyörű oltárterítővel" (antipendium), amelyet hálából föl akar ajánlani. Az ilyennek használata nem mindig liturgikus, nagyon sokszor hivalkodó, nem egyszer izléstelen és könnyen kísértés az adakozónak öntetszelgésre. Kérdezze meg inkább plébánosát, hogy éppen most mire volna szüksége a templomban. Kehelykendők, corporalék, kéztörlők rendesen sokkal szükségesebbek, mint a nem egyszer fiókszámra használatlanul heverő oltárterítők. És az ilyeneket feltűnés nélkül, névtelenül, keresztény szerénységgel lehet adni.

N. P. Igaz-e, hogy a szentáldozást nem lehet felajánlani másokért? — Schütz Antal Dogmatikáját (II. köt., 522. l.) idézzük: „... a szentáldozás mint eledel csakis a fölvevőnek szól. Tehát másokért szentáldozást fölajánlani csak abban az értelemben lehet, hogy a szentáldozás ténye által személyes teljesítmény alapján (ex opere operantis) szerzett érdemeket könyörgésképen (per modum suffragii) és az esetleg hozzákötött búcsúkat a búcsú alkalmazás törvényei szerint fölajánljuk másokért; ezt természetesen meg lehet tenni a tisztítóhelyen szenvedő lelkekért is."

M. F. Ritkán ugyan, de megeshet, hogy fáradt a gyóntató, elfelejti megadni a feloldozást. Ha a gyónó észreveszi, kérje. Ha utólag jut eszébe, ne áldozzék, hanem menjen vissza és pótoltassa, esetleg más gyóntatónál pótoltassa. De ha már áldozás után van, áldozása miatt ne nyugtalankodjék, újabb áldozás előtt viszont feltétlenül kérje az elmaradt feloldozás pótlását. Mi lesz akkor, ha nem biztoson emlékszik, csak rémlik, mintha elfelejtődött volna a feloldozás? Ilyenkor viselkedjen úgy, mintha megtörtént volna, legközelebbi gyónásában azonban tegyen róla említést. Arra is gondolhat, hogy a gyóntatószékből való kilépésekor talán még „utánaküldte" a gyóntató. — Mindezek a szabályok mellőzhetők, ha gyónásában nem szerepeltek halálos bűnök. Mivel ugyanis a bocsánatos bűnök gyónás nélkül, imádság, bánat vagy jócselekedetek útján is eltörlődnek, ha nem volt halálos bűne, ne pótoltasson semmit, hanem használja a bűnbocsánat utóbbi módozatait.

M. L-né. Ahhoz, hogy valaki Istent megismerje és szolgálja, primitiv fokon elég, hogy rájőjjön: van egy legfőbb Lény (Abszolutum), aki személy (Valaki), aki más, mint a világ, s aki jutalmaz és büntet. Ehhez pedig elég az értelemnek az a foka, amely a történelem és néprajz tanúsága szerint a Krisztus előtti emberiségnek s a későbbi primitiv népeknek is kijutott. Vegye hozzá, hogy Isten segítő kegyelméből ők sincsenek kizárva, sőt az ethnológia szerint az őskinyilatkoztatás maradványai is fellelhetők ná-

luk. Így hát nem hiányoznak a feltételei annak, amit a katekizmus az élet értelmének mond.

Második kérdésére vonatkozólag: Minden ember lelkét külön teremti az Úristen, de mindig tekintettel van a testre, melyet szüleinktől kapunk, s amely ősöktől örökölt kiválóságokat vagy terheltségeket is, de mindenesetre öröklődés folytán létrejött egyéni különségeket hordoz. Ez a katolikus álláspont. Ezen belül kétféle elképzelés lehetséges. Vagy úgy gondolja valaki, hogy Isten teljesen egyforma lelket ad mindenkinek, de a lélek kibontakozását, érvényesülését befolyásolják az egyéni sajátságok. Olyanformán, mint az agyvelő fejlődése általában befolyásolja az értelmesség érvényesülését a különféle életkorban. Vagy úgy gondolhatjuk az egyéni különbségek keletkezését, hogy Isten már a teremtés pillanatában az öröklött adottságokhoz szabta, „testhezálló"-nak teremtette a lelket. Gyakorlatilag nem igen van különbség a két felfogás között, eltérésük inkább egy elvi kérdésen alapul: a mindenség alapanyagához, az aristotelesi filozófia ősanyagához (materia prima) közvetlenül járul-e hozzá a lélek, vagy pedig a ősanyagot testté formáló más formának közvetítésével? Gyakorlatilag mindkét elképzelésnél egyformán beszélhetünk a léleknek a test fejlődésével párhuzamos kibontakozásáról, fokozatos érvényesüléséről, „fejlődéséről", akár egyes emberről van szó, akár az összemberiségről. Csak arra vigyázzunk, nehogy a testnek öröklés vagy környezeti hatások alatt szerzett adottságait mereven determinálóknak gondoljuk. Normális embernél ugyanis külső és belső adottságok ellenére is érvényesül a lélek szellemisége, ami főként abban mutatkozik, hogy fel tud emelkedni az értékek (abszolút igaz, jó, szép, szent) tudomásulvételéhez, ezek igényléséhez és a megvalósításukra irányuló törekvéshez: értelme és szabadakarata van. Erkölcsi életünk részben ezen a természetes képességünkön alapul, részben Isten megvilágosító és erősítő kegyelmén, melyet gyakran felkínál, s mellyel együttműködni módjában áll minden normális embernek.

Ami végül harmadik kérdését illeti: az amit búcsúimádságok és az elégtételül kapott imákról hallott az csakugyan úgy van. Mindenesetre a jövőben ehhez tessék alkalmazkodni, a multban nem így végzett imádságok érvényessége miatt pedig ne tessék aggodalmaskodni, hanem alázattal hagyatkozzék Arra, aki a jóhiszemű tudatlanságból elkövetett vétkeket és hibákat nem szokta beszámitani.

H. M. Igen, Szent Máté evangelista (az egykori vámos, akit Lévinek is hivtak) és Szent Mátyás apostol akit Judás helyébe választottak, csakugyan ugyanazt a nevet viselik. A név (héberül Matthia) Isten ajándékát jelenti, mint a görög Theodorus. Az evangelistát az Egyház szeptember 22-én, Mátyás apostolt pedig február 24-én ünnepli.